

1890 - 1896

EEN BRANDENDE TIJD

Achtergronden Tieltse collegejaren

RENE DE CLERCQ*

Een betrokken lucht over de streek

De eerste maandag van oktober 1890 vatte René De Clercq de zesde Latijnse aan, in het Tieltse Sint-Jozefscollege, aan de Kortrijkstraat¹. Hij was de zondagnamiddag door zijn moeder, Pauline Gheysens (1836-1906), aan de poort afgeleverd. Het Deerlijkse dorpsleven lag plots ver achter hem, voor een nieuw en belangrijk hoofdstuk: de oude humaniora. René kwam goed voorbereid in Tielt aan. De laatste jaren van zijn lagere school (waarschijnlijk vanaf september 1887 tot juli 1890) had hij in Harelbeke gedaan, bij het toen in de streek zeer hoog aangeschreven schoolhoofd, ‘meester’ Karel Brys². Zijn bijna voltooide collegetijd (hij werd in mei 1896 doorgezonden) zat boordevol belangrijke gebeurtenissen, die binnen en buiten de collegemuren zijn jonge leven sterk hebben beïnvloed. Het is mij in deze bijdrage voornamelijk te doen om de sociale en religieuspolitieke conjunctuur van deze zes jaar, omdat deze conjunctuur het ideologische profiel van de jonge De Clercq vorm heeft gegeven, en tot lang na de eeuwwende is blijven nawerken. Zonder deze specifieke invloeden van sociale beweging én Gezelle zou René De Clercq in zijn Gentse jaren (1896-1902) nooit de weg naar Verriest gevonden hebben.

Zo veel kleine en grote voorvallen, die zich in de streek van Tielt, Wakken, Waregem, Deerlijk, Harelbeke en Kortrijk in de loop van de voorafgaande maanden aan zijn inschrijving aan het Tieltse college hebben voorgedaan, stonden in het historische landschap van het laatste decennium van de negentiende eeuw uitgestald, bij de beginfase van veel stekelige kwesties en politieke strijd: de vernederlandsing van het onderwijs, het arbeidersvraagstuk, de grondwetsherziening, het algemeen stemrecht, de christendemocratie in al haar vormen, voornamelijk in de zgn. pre-Daensistische periode (1887-1893). Ze zijn zelfs in die mate aanwezig dat ze medebepalend zijn geweest voor het incident van mei 1896.

Dit sociale en christendemocratische verhaal mag beginnen in Kortrijk op 2 januari 1890. Daar werd de nieuwe ‘deken der christenheid’ plechtig ingehaald, Edward De Gryse (1848-1909), hoogleraar dogmatiek aan het Brugse Grootseminarie en sinds enkele jaren sterk aangesproken door de verscherping van de arbeiderskwestie en de rechtvaardigheidsproblematiek omtrent het loon³. Op de plechtige installatie was de bisschop, Mgr. J.-J. Faict niet aanwezig (meestal zat de bisschop zelf dergelijke plechtigheden voor). Hij werd hier vertegenwoordigd door Mgr. Bruno Vanhove, weliswaar Edwards oud-superior aan het Roeselaarse Kleinseminarie, maar die kon doorgaan als een fervente verdediger van het sociaal paternalisme.

De afwezigheid van de bisschop was niet toevallig. De nieuwe deken kreeg van hem op 21 maart een negatief advies om lid te worden van het katholieke kiescomité van de stad Kortrijk (wat alle andere dekens in hun resp. pastorale omschrijvingen wél waren), omdat hij daardoor geen scheidsrechter kon zijn boven de verschillende fracties, zeg maar de bijna onoverbrugbaar geworden tegenstelling tussen conservatieven en de sociaalprogressieven. Daarmee gaf de bisschop onomwonden te kennen dat er niet alleen bittere tegenstellingen bestonden, maar

---

* Dit is de verdere uitwerking van een voordracht in Deerlijk, voor de René De Clercqstichting, 12 december 2006, onder de titel: ‘Collège Saint Joseph, Thielt, toen René De Clercq er leerling was (1890-1896)’.

dat de uitgesproken ideeën van de nieuwe deken hinderlijk waren. Het was het begin van een langdurig, verzuurd en nooit verzoend meningsverschil tussen De Gryse en de hoogste diocesane instanties⁴.

Een tweede voorval deed dit nog sterker naar voren komen. Op 22 maart overleed Mgr. Désiré De Haerne (1804-1890), volksvertegenwoordiger voor Kortrijk. De politieke vervanging werd geen gemakkelijke klus. Twee dagen later schreef de 22-jarige journalist van *Het Zondagsblad van Waereghem*, Léonce Du Catillon (1869-1941; in 1885 leerling van Juliaan Claerhout aan het college van Tielt), een brief aan de bisschop met een vurig pleidooi voor een priester kandidaat-volksvertegenwoordiger, met ‘aandacht voor de huidige sociale vraagstukken’, en zette prompt drie namen vooruit: deken De Gryse, pastoor Verriest (Wakken) en principaal De Hulster (Kortrijk). Zijn voorkeur ging naar de eerste twee. De bisschop was het met het politieke bestuur van de katholieke partij in Kortrijk volkomen eens om dergelijke kandidatuurstelling snel terzijde te schuiven⁵. Soortgelijke beslissingen en het getouwtrek daaromheen bij deze tussentijdse verkiezing (21 april) lieten bij velen in de streek, die gewonnen waren voor een andere maatschappelijke (en snel zou blijken ook flamingantische) aanpak, een wrange nasmaak achter.

Maar ook de Oud-Hoogstudentenbond van West-Vlaanderen en de leerlingenbeweging in de colleges raakten gegrepen door deze versnelling. Deze groepen organiseerden een gowdage op 13 april in Roeselare. Haar leiders en jonge mentoren als Hendrik Persyn, Lodewijk Wostyn, Aloïs Van de Vyvere en een tweetal tijdschriften die zich naast *De Vlaamsche Vlagge* opstelden (en soms scherper van toon waren), nl. de Brugse *Klauwaert*, met Juliaan Delbeke, Emiel Lauwers, Alfons Depla, en *De Knodse*, ‘Tolk der West-Vlaamsche studenten’ (in Eernegem gedrukt), bladen die in 1890 radicaliseerden, met uitgesproken flamingantische, maar ook vage christendemocratische sympathieën. Brugge, Roeselare, Tielt, Kortrijk leken zowaar verzetshaarden te worden en het was een publiek geheim dat Hugo Verriest zowat de inspirator van deze stroming onder de jongeren was⁶. De bisschop verbood deze gowdage voor de leerlingen. Het kon niet anders of de spanningen binnen de collegemuren moesten groeien. *De Knodse* verscheen daarop in zwarte rouwrand op de eerste bladzijde. Niettemin kreeg de gowdage een ruime persaandacht, zij het dan dat de *Gazette van Kortrijk* veel enthousiaster schreef dan de *Gazette van Thielt*, een tegenstelling die later nog duidelijker zou worden. Het was op dit flamingantische treffen dat naast de Brugse dokter Eugeen Vansteenkiste, ook Alfons Carlier (Roeselare) en Léonce Du Catillon (Waregem) optraden⁷.

De jonge Waregemse journalist, die op 13 april in Roeselare zo hard van leer trok, was al enige tijd in nauwe samenwerking met Hector Plancquaert (1863-1953). Ze hadden samen in Brussel op een Vlaamse Landdag (23 februari) over het *Vlaamsch op kiesterrein* gehandeld. De provinciale verkiezingen van 25 mei en de grote, wetgevende verkiezingen van 10 juni noopten hen daartoe. Beide rebelse tenoren waren vooruitziend, alert en veeleisend. Ze begonnen gezamenlijk en herhaaldelijk op de Franstalige en conservatieve geslotenheid van de katholieke partij in te hameren. Ze droomden beide van een ruime, overkoepelende Vlaams-katholieke landsbond als pressie en zweep om die onmaatschappelijke geslotenheid te doorbreken. De allereerste kiemen van een eigen ‘volkspartij’ waren gezaaid. Voor beide heren was de grondslag gelegd om zich met verenigde krachten te keren tegen het boegbeeld van de conservatieve verfransingdruk: graaf Charles Woeste, verkozen in Aalst. Ze begonnen aan een ‘veldtocht’ tegen de graaf en zij veroorzaakten een onmiddellijke schrikreactie in de regionale katholieke pers in West-Vlaanderen⁸.

Wie wou horen vernam duidelijk twee tegengestelde boodschappen. Op 25 april verklaarde Woeste te Ronse, op het algemeen congres van de Katholieke Kringen (‘les Associations Catholiques constitutionnelles et conservatrices’): ‘Wij moeten meester blijven van het land om ons te wijden aan christene volkswerken.’ Volgens Woeste hadden die volkswerken geen

behoefte aan autonomie en dienden zij het caritatief paternalistische systeem dat van oudsher zijn waarde had bewezen, overtuigd vast te houden. Geheel anders klonk de verkiezingspropaganda van pastoor Hugo Verriest (lid van het comité van het arrondissement Tielt) op 14 mei in Oostrozebeke. De toehoorders kregen daar een onvervalste parafrase op de ware 'volkskracht', en de mandatarissen die het hele 'volk' dienden te vertegenwoordigen. Het was een zachte, maar vriendelijke steun aan wat Du Catillon en Plancquaert wilden⁹.

De ouder wordende bisschop (hij was 77), die zich enerzijds beangstigd afvroeg wat de socialisten wilden met het 1 meifeest (voor het eerst in 1890 georganiseerd), wou anderzijds niet alleen daartegen een dam opwerpen, hij wou eigen christelijke gilden zien tot stand komen (anders toch dan wat graaf Woeste zich voorstelde). Er bewoog al wat in zijn bisdom, en zeker in het Kortrijk van deken Edward De Gryse. Daarom hield hij op 20 mei in zijn jaarlijkse prosynodale toespraak tot de dekenen, een voor het eerst gehoord pleidooi tot oprichting van dergelijke gilden, van 'ambachten en neringen'. Hij volgde daarmee het voorbeeld van zijn Gentse collega, Mgr. Antoon Stillemans, die op 4 mei ostentatief Arthur Verhaegen en zijn Gentse Gilde van Ambachten en Neringen gesteund had in een voordracht te Sint-Niklaas. Natuurlijk, het organisatorische begrip 'gilde' was nog niet ten volle uitgewerkt, maar men kon nu niet meer voorbijgaan aan dit belangrijk kerkelijk directief dat in de volgende maanden en jaren evenwel tot verbitterde discussies en tegenstellingen zou leiden¹⁰.

Faict deed nog meer. Onder de priesterlijke benoemingen van 1890, zijn er behalve die van De Gryse in Kortrijk, nog enkele andere die hier de aandacht vragen. Ik som ze op in de chronologische volgorde. Vooreerst was Kortrijk aan de beurt. Eind april was priester Leroeye van het college van Veurne overgekomen als regent van de H.-Geestsschool, en werd meteen de krachtadig organisatorische rechterhand van deken De Gryse; Gustaaf Lammerant kreeg medio mei een opdracht in het Sint-Amanscollege en ontpopte zich een jaar later, als onderpastoor op de H.-Magdalenaparochie in Brugge, als een fervente verdediger van de christendemocratie. Eind mei kreeg Florimond Fonteyne een pastorale opdracht in Tielt: hij zou zich onmiddellijk inspireren op het Duitse voorbeeld van het *Volksverein*. Verreweg de belangrijkste benoeming was die van Achiël Lauwers (de jongere broer van Emiel) aan het Kleinseminarie in Roeselare: hij verdiepte het theoretisch werk van De Gryse en werd een van de belangrijkste commentatoren van *Rerum Novarum*. En ten slotte aan het Tieltsse college, Constant Huys (een van de jongere medestanders van Albrecht Rodenbach), op 12 oktober; hij zou nog geen twee jaar later retoricaleraar, directeur van de Société Litteraire en de Sint-Vincentiuswerking voor leerlingen worden¹¹. Daarmee zijn we beland bij de eerste dagen van René De Clercq in zijn nieuwe omgeving. Deze benoemingsgolf van priesters die zonder uitzondering alle op flamingantisch en 'sociaaldemocratisch' gebied diepe sporen nalieten, werd alleen doorkruist door de aanstelling van de sociaalpolitiek conservatieve kanunnik Gustave Waffelaert (begin mei) tot vicaris-generaal, in opvolging van Bruno Vanhove. Daarmee kondigde zich, voorlopig onderhuids, het conflict aan, dat enkele jaren later in alle hevigheid zou woeden. De lucht in het Brugse bisdom werd betrokken.

De beroering in de West-Vlaamse studentenwereld was na april niet stilgevallen. Integendeel. In het Pasennummer van de *Vlaamsche Vlagge* plaatste Aloïs Van de Vyvere, onmiddellijk na een anoniem editoriaal van Hugo Verriest, onder het pseudoniem 'Sea-Gull' (de 'Zeemeeuw' van Verschaeve is in aantocht!), een opvallende bijdrage. 'Ter goeder beweginge'. Het artikel bevatte een scherpe kritiek op de klassieke 'taal'-beweging en vond dat de Vlaamse kwestie veel, heel veel meer was: een sociale en een algehele cultuurontplooiing. Daarin verklankte hij de visie van Hugo Verriest in eigen bewoordingen¹². De bisschop moet dit alles goed hebben ingeschat. Hij was trouwens herhaaldelijk benaderd door het bestuur van de West-Vlaamse Oud-Hoogstudentenbond om het taalregime in de colleges te versoepelen, conform de wet van 15 mei 1883. Faict wist echter dat de auteurs van deze vertoogschriften dezelfde

waren die op gouv- en landdagen aanpaptten met Du Catillon en Plancquaert. Voorlopig dacht hij aan enige toegeeflijkheid. Bij de aanvang van het schooljaar 1890-1891 werd op 11 september in de jaarlijkse circulaire aan de principaals, bij punt IX, een ruimere gelegenheid geboden voor vertalingen in het Nederlands¹³. Het was een kleinigheid ten aanzien van wat er door de Oud-Hoogstudentenbond gevraagd was. De betrokken lucht bleef hangen bij de opening van het schooljaar.

Met zeventien kompanen begon René de zesde Latijnse. In totaal zaten 92 leerlingen in de humaniora. Een kleine groep derhalve, een uiterst beperkt segment van de beter gesitueerde burgerij die aan de scolaire doorstroming deelnam. Zij die het niet allemaal konden betalen, zoals de ouders van René, werden geholpen door een goedgezind collegebestuur. De herinneringen van René aan het troosteloos opdreunen van de 'Télémaque' of de fabels van La Fontaine zijn juist. Ze stonden op het 'programme d'études' en zouden er nog lang op blijven. Het schooljaar begon in Tielt onverwacht stormachtig. Principaal Théodule Busschaert (die indertijd als retoricaleeraar Hugo Verriest in 1877 in Roeselare opvolgde) meende als enige de flamingantische oprispingen van de jongeren bij het begin van het schooljaar in de kiem te moeten smoren. De historiografie (o.a. Lieve Gevers) heeft hem getypeerd als een tweede superior Henri Delbar van het Kleinseminarie te Roeselare in de Groote Stoorings van 1875. Op 5 oktober 1890 decreeteerde hij autoritair: 'Je déclare la Ligue dissoute.' De donderpreek in de studiezaal heeft de jonge student wel gehoord, maar blijkbaar is deze gebeurtenis hem niet bijgebleven. Deze 'ligue révolutionnaire' was niet meer dan de bond die Aloïs Van de Vyvere en Hendrik Priem ook in Tielt hadden pogen op te richten ('Watewy') in de loop van de laatste grote vakantie, als onderdeel van een overkoepelende Vlaams-Katholieke Studentenorganisatie. De poging werd hardhandig afgebonden. Van de Vyvere reageerde furieus en ironisch in *De Knodse*: 'De Rampe van Watewy'. Van Busschaert werd een heuse karikatuur uitgetekend¹⁴.

Ook de aandacht van de bisschop verslaptte niet. Tussen 3 en 18 november werd een drukke correspondentie gevoerd met deken De Gryse om de uitwassen van een overdreven flamingantisme in het Sint-Amanscollege drastisch aan te pakken¹⁵. Toch mocht principaal Busschaert in Tielt nog een pluim op de hoed steken. Begin november waren het hele korps en alle leerlingen op het stadhuis uitgenodigd om de officiële prijzen van de staatsconcours voor Frans en 'Vlaams' in ontvangst te nemen¹⁶. Toen viel de stilte en de monotonie van het collegeleven nam een aanvang, voor maanden. Met de nodige discretie werden de nummers van *De Vlaamsche Vlagge* en *De Knodse* van hand tot hand gegeven. Alsof de beschuldigingen van overdreven flamingantisme door principaal Busschaert en bisschop Faict enig effect sorteerden, kreeg de redactie van de *Vlagge* in de eerste maanden van 1891 haast geen nummer samen. Hugo Verriest moest weer eens de meubels redden.

Het jaar van de encycliek

De geesten waren na de gemeenteraadsverkiezingen van 10 oktober 1890 helemaal niet gepacificeerd. In de 'Brusselse briefwisseling' van de *Gazette van Thielt* werd ronduit toegegeven: '...Ik zeg dat de gemeente-kiezingen doen zien dat er hier en daar in 't katholieke land mistevredenheid en er geest van oppositie is.' Inderdaad, Léonce Du Catillon pleitte in zijn blad voor de Vlaams katholieke volksbelangen. Op 11 december sprak advocaat Jules Vanneste (verbonden aan de Klauwaertgroep te Brugge) voor de Oostendse Davidsfondsafdeling en verklaarde er o.m. dat het algemeen stemrecht onvermijdbaar was geworden. Hij herhaalde dat in Brugge voor de Burgergilde op 17 december. De regionale katholieke kranten schrokken nog maar eens¹⁷. De grote discussie was geopend. Voor goed.

Het ene initiatief ontplooidde zich na het andere. Op 11 januari 1891 kondigde Du Catillon, die de titel van zijn blad gewijzigd had in *Ons Vlaanderen* (bedoeld voor Oost- en West-Vlaanderen), aan dat een Zuidvlaamsche Sprekersbond zou worden opgericht. Hij kreeg daarbij de steun van de Tieltse oud-leerling Victor Lambrecht (Oostrozebeke), in de zomer pas afgestudeerd en nu werkzaam in het Kortrijkse. Het idee van een Sprekersbond was niet echt nieuw. Sinds het begin van oktober werkte in Leuven dergelijke bond, mede op aanstoken van Aloïs Van de Vyvere¹⁸. Hij kwam dat ook in de praktijk brengen voor het Tieltse Davidsfonds, in een toespraak te Ruiselede (de afdeling verliet haar enge stadsgrenzen!), op 1 februari. Hij nam daarbij geen blad voor de mond. Met het Tieltse college-incident in het achterhoofd, schetste hij het flamingantische programma voor jongeren.

Hij begon met aandacht te vragen voor de ‘zwakken’ en de ‘weerlozen’ (de arbeidersbevolking). ‘Wij, jongelingen, wij moeten het recht verdedigen omdat het recht is, de waarheid vooreenstaan omdat zij de waarheid is, al moeten wij het diere bekoopen.’ Jongeren moesten daar vroeger niet aan meedoen. Dat is nu veranderd. Maar, zo betoogde hij verder, ‘er was ook kwestie van volksgezindheid, het is te zeggen dat zij (de jeugd), als katholiek, wilde het gebied betreden van de nationale en sociale vraagpunten. Daar wilde men over tijd niet van hooren.’ Niets zal echter de Vlaams-katholieke jeugd tegenhouden. De hogere standen doen immers hun plicht niet. Zij kennen alleen de liefdadigheid. Daarom scharen de jongeren zich rond ‘de vane van de volksrechten’. En daarom kregen zij ‘de spotnaam van *flaminganten*’. De kloof tussen de lagere en de hogere klassen moet gedicht worden. Pas dan zal een efficiënt antwoord aan de socialisten kunnen gegeven worden. De katholieke studerende jeugd moet meehelpen om tot ‘gilden’ te komen, ja zelfs ‘meetings’ houden. En daarom is er een goed gevormde Vlaamse taal nodig. De toespraak van Aloïs Van de Vyvere kreeg een breed uitgesmeerd verslag in de *Gazette van Thielt*. De jonge spreker heeft meer dan waarschijnlijk zijn tekst aan de redacteur bezorgd¹⁹.

Dat hij op de goede lijn zat, bleek weldra uit allerlei aanduidingen. In een stuk in de *Gazette van Kortrijk*, 19 februari, meeondertekend door Adolf Verriest (als het al niet door hem is opgesteld), werd scherp gehandeld over de kloof tussen rijk en arm, over de taalverwaarlozing en het nauwelijks verbeterde ongenoegen dat ontstaan is door de weigering van de traditionele katholieke kiesverenigingen. Zijn broer Hugo ging nog een stap verder. In het openingsnummer van de *Vlaamsche Vlagge* proclameerde hij dat het blad voortaan zich zou richten tot alle Vlaamsgezinden en noemde de beweging een ‘struggle for life’, met een uitgesproken christendemocratische reflex. Enigszins verbaasd over de snelle gedachte-evolutie vroeg de Kortrijkse krant zich af of de bisschop, zoals het jaar tevoren in Roeselare, de gouddag van 12 april in Tielt zou verbieden. De bisschop deed er echter het zwijgen toe²⁰.

De kleine leerlingen, zoals René De Clercq, waren daar niet. Zij hoorden wel van de retorica-leerling Karel Vandebussche, die toen al in de redactie van de *Vlagge* zat, wat er allemaal geschiedde. Opnieuw was Aloïs Van de Vyvere de grote vedette, met een herhaling van de hoofdgedachten uit zijn Ruiseleedse toespraak. Ook pastoor Verriest hield een improvisatie op het thema dat zijn broer Adolf op 19 februari reeds had bespeeld. Léonce Du Catillon riep de jongeren op nu te werken aan een christene en Vlaamse arbeidersorganisatie. Deze dag kreeg een ruim verslag maar de Tieltse hoofdredacteur, Désiré Minnaert, beperkte zich in de redactionele slotbedenking uitsluitend tot de antisocialistische toon (dus niet tot de wijdere perspectieven van Verriest en Van de Vyvere)²¹.

In deze conjunctuur werd door de sociaalprogressieven de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* van 15 mei 1891 hartstochtelijk onthaald. De encycliek zou door de Brugse leraar Edmond Denys (Sint-Lodewijkcollege, later bekend door zijn werk bij de ‘Franschmans’), Achiël Lauwers en Constant Huys met alle kracht ondersteund worden. Ook door de Tieltse deken, Edward Verraes²². Voorlopig klonk alleen een louter antisocialistische toon op in het

Tieltse verenigingsleven. In de stad werd op 7 juni, met onderpastoor Florimond Fonteyne en apotheker Lodewijk Wostyn in die zin een vergadering georganiseerd. De diocesane overheid sprong mee op de kar en legde, eveneens in juni, aan de leerlingen van de hoogste klas een ‘Vlaamsche redevoering’ voor: ‘Het socialisme.’ Resultaten van Tieltse leerlingen in deze prijskamp zijn echter niet bekend²³.

Toch liep iets mis met de publicatie en de officiële commentaren van de Belgische bisschoppen op *Rerum Novarum*. De tekst bleef in een ongewone stilte achterwege, omwille van de interne meningsverschillen. Ook bisschop Faict hield zich aan de afspraak te Mechelen gemaakt op de jaarlijkse plenumvergadering van juli. Merkwaardig, de Brugse bisschop had het jaar voordien, op 6 februari 1890, de belangrijke encycliek van Leo XIII, *Sapientiae Christianae* van 10 januari, prompt bezorgd bij de vastenbul. Deze encycliek was de vierde op rij die enige opening verschaft naar de moderne staatsopvattingen en de taak van de katholieken daarin²⁴. Tussen het voorjaar 1890 en het voorjaar 1891 waren de tegenstrijdigheden dermate gegroeid dat het officiële standpunt nopens *Rerum Novarum* slechts op 20 februari 1892 door het Belgische episcopaat openbaar werd gemaakt. Ondertussen ijverden tientallen priesters om de tekst in hun pastorale werk direct te betrekken. Zo ook in Tielt Verraes en Fonteyne, en dat zou weldra ook in het college navolging krijgen.

Op een nieuwe gouddag, thans in Torhout, op 23 augustus 1891 (René was toen al met vakantie thuis), klonk nog altijd de echo van Van de Vyveres vernieuwende ideeën. ‘Het zijn de Vlaamsche volksjongens’, zo riep Du Catillon uit, ‘die eerst den strijd tegen het socialisme aangebonden hebben. Adel en burgerij kruisten de armen.’²⁵ Het West-Vlaams hoofdbestuur van het Davidsfond waarvan Hugo Verriest sinds kort lid was, besliste op 21 augustus extra in Tielt te vergaderen, ‘ten einde de werking van het Davidsfonds meer op maatschappelijk terrein te brengen’. Dat was met zicht op de encycliek en het Leuvense hoofdbestuur zag dit met welwillendheid gebeuren. Niettemin was dit West-Vlaamse bestuur, vrij recent samengesteld, toch niet erg eensgezind. Minstens één man liet zich maar sleepvoetend meetronen in de aangeduide richting: de hoofdredacteur van de Tieltse krant, Désiré Minnaert. Hij maakte deze beslissing om nader ‘op het maatschappelijk terrein’ te komen niet eens bekend in zijn *Gazette*²⁶. En wat meer is, even later ging hij op solotour zelf voordrachten geven.

Een nieuwe principaal en nieuwe retoricaleraar

In oktober 1891 begon René De Clercq aan de vijfde Latijnse. Het was aan de vooravond van ingrijpende veranderingen in het college, die de veertienjarige erg bewust meemaakte, nog voor het eind van het tweede schooljaar. Ondertussen ging de ideologische escalatie in stad en streek verder. Op 29 november schreef Du Catillon aan Victor Lambrecht dat de uiteindelijke bedoeling niets anders kon zijn dan een eigen ‘kristene volkspartij’. Samen zetten ze die winter de definitieve organisatie van de Zuidvlaamsche Sprekersbond op poten, waarbij retoricaleraar Karel Fonteyne van het Kortrijkse Sint-Amanscollege aansloot, naast Hector Plancquaert, maar ook de Tieltse vereniging van apotheker Wostyn, de D’Hulsterzonen, en het Waregemse Davidsfonds van Verriest en Du Catillon present waren²⁷.

In Tielt begon het te haperen. De opvattingen van Minnaert leken zich van langs om meer in het conservatieve kamp te bewegen. Ook de verdeeldheid onder de clerus kwam aan het licht. Deken Verraes had gekozen voor de encycliek. Hij zou dat blijven doen onder sterker wordende overtuiging. De principaal van het college, Théodule Busschaert, die voordien reeds voordrachten had gehouden voor de uiterst conservatieve ‘Thieltsche Broederband’ (opgericht in 1862 door de zittende paternalistische patroons), werd op 7 februari 1892 zelfs erelid. Ook binnen de collegemuren leek de scheiding der geesten zich voor te doen. Retoricaleraar De Berdt en collega Huys huldigden zeker andere opvattingen dan hun chef²⁸. Minnaert voelde

de polarisatie aankomen en poogde om de D'Hulsterzonen van apotheker Wostyn uit de greep van de 'nieuwe' ideeën te houden. De culturele vereniging van de apotheker moest 'het volk der streke opwekken tot vromer godsdienst en moedertale', het oude flamingantische duo van voor Van de Vyveres snijdende boodschap²⁹.

Dat het parlement op 2 februari de debatten over de herziening van kiesrecht had geopend, en op 14 juni algemene verkiezingen stonden uitgeschreven, deed de spanning alleen maar opdrijven. Minnaert vertrok naar Nieuwpoort (waarschijnlijk voor het plaatselijke Davidsfonds), om te handelen over 'de nieuwe tijden en de belangrijke politieke keerpunten'. Over de sociale kwestie citeerde hij geen eigen West-Vlaamse autoriteiten - hij had dat ten overvloede kunnen doen. Aan het Duitse voorbeeld van Ludwig Windthorst en priester Franz Hitze werd wel lippendienst bewezen. Eigenlijk was de hoofdredacteur overtuigd dat de encycliek van Leo XIII niets aanbracht dan wat al geweten was. Het welgemeende meevoelen met de beklagenswaardige arbeiders moest door een alerte burgerij omgezet worden in door haar alleen aangereikte 'volkswerken'. Binnen de Zuidvlaamse Sprekersbond klonken andere accenten. Op de goudag in Diksmuide, 18 april (dat was dus de derde op rij in West-Vlaanderen), proclameerde Léonce Du Catillon stout en boud dat de Vlaamse beweging zich wel degelijk had in te laten met de maatschappelijke belangen van arbeiders en boeren en dat zij de plattelandsbevolking zou 'opbeuren, ontvoogden en ontslaven'. Minnaert hoorde dat niet.³⁰

Toen de verkiezingen echt naderden, werd 'mijnheer' Beernaert in Tielt plechtig ontvangen. De arrondissementale katholieke partijorganisatie bezon zich over de prangende situatie in het land: veruit de meerderheid van de bestuursleden hield het met Beernaert, maar niet met zijn gevreesde hervormingen. Op het banket van 24 mei met een 300-tal genodigden schoven ook baron Kervyn de Lettenhove (Wakken, de latere politieke tegenstander van Hugo Verriest) en principaal Busschaert aan. Ze dronken en toastten al de problemen weg. De verkiezingen leverden voor Tielt en Kortrijk een traditionele katholieke meerderheid op, al was dat voor Kortrijk een hele opluchting na een luidruchtige campagne van Du Catillon en Plancquaert. In het nationale parlement behield de partij haar eerste positie, maar ze had negen zetels te kort voor een tweederdemeerderheid. Dat zorgde, van het standpunt uit van de tegenstanders van een grondwetsherziening, voor een beangstigende situatie. Eens de herinnering aan het Tieltse banket van 24 mei vervaagd was, zouden Minnaert en zijn politieke vrienden hun afschuw toch niet kunnen bedwingen. In hun ogen betekende een grondwetsherziening zoveel als de uitverkoop van de parlementaire macht aan de socialisten³¹.

Vrij kort na de verkiezingen benoemde bisschop Faict principaal Busschaert tot pastoor op de Sint-Pietersparochie te Ieper. Een week later was zijn opvolger bekend: Jules De Berdt werd principaal, Constant Huys retoricaleraar³². Aan de kop van het college kwam nu een duo dat iets meer dan een decennium voor een grote en alom geprezen opgang van het instituut zou zorgen. De Berdt was een uitstekende pedagoog die zowel met priestercollega's als met de leerlingen aangenaam kon omgaan, en oog had voor het eigen verenigingsleven van jongeren. Hij veroorzaakte een snelle ommekeer in het dagelijkse leven van het college en stond, dat bleek al van vroeger, open voor de nieuwe sociale en democratische stromingen.

Het schooljaar sloot af met een succesje voor René De Clercq. In de diocesane prijskamp voor versies uit het Frans en het Latijn haalde hij resp. een vierde en een tiende accessit. Het was de eerste keer dat hij opgemerkt werd. Natuurlijk woog dat niet zo zwaar als de eerste prijs voor 'Vlaamse redevoering' die aan retoricaleerling Hubert Van Houtte (Waregem, later historicus in Gent) verleend werd en evenmin aan de eerste prijs voor de Franse redevoering die naar Cyriel Verschaeve (Ardooië) ging in het Roeselaarse Kleinseminarie³³. Er was enige beterschap te bespeuren voor het 'Vlaams'. Op de plechtige prijsuitdeling in Roeselare liet bisschop Faict een onverwachte toon horen. De leerlingen van de colleges moesten zich de

Nederlandse taal flink eigen maken, beter dan welke andere taal ook en hij gaf daar een plausible reden voor: de uitbreiding van het stemrecht zat er onvermijdelijk aan te komen en vele toekomstige kiezers konden alleen in hun eigen taal aangesproken worden³⁴. Dat betekende nog geen afbreuk aan de Franse voertaal in het collegesysteem. Verre van. Het was, zoals Lieve Gevers terecht opmerkt, een noodgedwongen maatregel. Principieel veranderde er niets aan het taal- en studiesysteem van de humaniora. Maar misschien lag nu toch al de bijl aan de wortel van de boom.

Voorlopig hield bisschop Faict de vinger stevig aan de pols. Onderpastoor Florimond Fonteyne wilde nu duidelijk een tweede stap zetten, na een eerste Tieltsse verkenningronde: hij had documentatie uit Duitsland gekregen en nam nu graag deel aan de studiesessie in Mönchengladbach, ingericht door het *Volkverein* om priester Franz Hitze persoonlijk te ontmoeten. De bisschop wou hem dat niet toestaan: ‘Als u licht nodig hebt zal u dat op tijd en stond door uw overheid verstrekt worden’, zo antwoordde de bisschop. Misschien is Florimond stiekem toch gegaan, de Tieltsse krant publiceerde achteraf heel wat informatie en zij kan best de tekst van de leergierige onderpastoor gekregen hebben³⁵.

Een zware beproeving

Nauwelijks was het derde schooljaar voor René De Clercq begonnen of er klonk aan de overzijde van het collegegebouw in de Kortrijkstraat een niet mis te verstane boodschap. De ‘Bond der Thieltsche Volkswerken’ (Verraes-Fonteyne) hield op 23 oktober zijn gildenfeest. De onderpastoor hield de hoofdtoespraak en richtte zich, in de stijl van Aloïs Van de Vyvere (1 februari 1890), en Emiel Vliebergh (18 april 1892), rechtstreeks tot de ‘studeerende jongens’. Al wat ze hadden aan begaafdheden en kennis, al hun vrije tijd mochten ze spenderen ‘aan ’t heil van den werkmán’. Dat was nu eens een uitmuntend ‘werk’. De deken en de onderpastoor gingen goed door op hun elan en prezen nadrukkelijk voor de verzamelde gildenleden op 1 december de ‘kracht van de vereeniging’, ook voor arbeiders en boeren. Het ging dus goed in Tielt, want elf dagen later kwam Arthur Verhaegen uit Gent deze ideeën alle kracht bijzetten. Principaal De Berdt en leraar Huys waren aanwezig. Er leek wel een echte verstandhouding te bestaan tussen de parochiale ‘werken’ en het collegemilieu³⁶.

De vijftienjarige voelde zich al wat meer vrijgevochten in het aanvankelijk prangende inter-naatssysteem. De anekdote is bekend dat hij op een wandelnamiddag doorliep naar het naburige Ardoeie om een nicht te bezoeken en met de tilbury van dokter Conrad De Mûelenaere, vader van de kleine Robert uit de zesde Latijnse, terug naar de Kortrijkstraat gevoerd werd³⁷. Veel is er niet gekend uit de eerste helft van zijn Tieltsse leven, en zijn eigen herinneringen zijn later in flamingantisch-mythologische verhardende kritiek op de troosteloze beslotenheid van het collegebestaan terechtgekomen. Het hoeft niet weggeveegd te worden, er is wel iets van waar. Anderzijds kende het kleine internaat (enkele tientallen leerlingen!), soms met een tekort aan privacy, veelal de warmte van een kameraadschap.

Een van de factoren die deze kameraadschap bevorderde en samenhiel was de heimelijke aanwezigheid van *De Vlaamsche Vlagge*. De ellendige ervaring van 5 oktober 1890 lag nu ver genoeg achter de rug. De meerderheid van de leraars onder het beleid van principaal De Berdt en de oude econoom Richard Van Den Bussche onderhield een verborgen sympathie voor dit flamingantische streven. Het efficiënte studiebeleid van de nieuwe principaal hield de Vlaamsvijandige diocesane hoofdinspecteur, kanunnik Amand Dambre (die in 1887 nog onder Busschaert Juliaan Claerhout had weggewerkt), enigszins op afstand. Zeker het korps had ruime kans om het tijdschrift *Het Belfort* te raadplegen. Het was in de leraarsbibliotheek aanwezig, en oud-collega Claerhout volgde daarin onverdroten de Vlaamse en wetenschappelijke actualiteit. Zo ook de voordrachten van Hugo Verriest in Antwerpen op 12 en 13 decem-

ber 1892, voor de Nederduitsche Bond en het Davidsfonds, ingeleid door de bekende voorvechter Edward Coremans³⁸.

De strijd buiten de muren van het college liet niet af. Op 25 maart 1893 verklaarde Du Catillon in de Zuidvlaamse Sprekersbond onbewimpeld: ‘Het moet niet gezegd worden dat de Vlaamse beweging van nature democratisch is en den kleine tegen den groote verdedigt, dat de taalverdrukking de grootste volksverdrukking is, die bestaat...’ Het is zo vanzelfsprekend! Het was de tijd van de officiële stichting van de Christene Volkspartij en de Waregemse journalist zag er vier constituerende groepen aan deelnemen: de arbeiders, de boeren, de flaminganten, de burgers³⁹. Een losse federatieve wensdroom die in de volgende maanden zou worden stukgeslagen. Het waren de maanden waarin Plancquaert en Du Catillon de weg naar Aalst vonden, in volle voorbereiding van een belangrijke Vlaamse zitdag te Brugge, voorzien voor augustus en waar alle flamingantische en sociale eisen zouden worden samen gelegd. De eerste aankondigingen en oproepen voor deze belangrijke gebeurtenis verschenen vanaf 8 juni⁴⁰.

In die mooie zomermaand overleed Charles-Louis De Clercq, vader van René, onverwachts op 62-jarige leeftijd. ‘Een zware beproeving voor het hele gezin’, zo schreef Koen Hulpiau. ‘Ze doet de vraag rijzen of men zich nog langer de weelde van een collegestudent kan veroorloven. De huisgenoten vinden van niet. Op aandringen van principaal De Berdt, “die de gave van zijn scholier heeft opgemerkt en het kostgeld verminderde komt vrouw De Clercq op dit besluit terug”. Dit gebeuren heeft René diep getroffen: “Na de begrafenis keert hij gebroken naar school terug, en was geen kind meer”...’⁴¹ Het einde van het schooljaar en de examens verliepen stilletjes voor hem. Op 9 augustus vertrok hij naar Deerlijk. Voor een rustige vakantie bij zijn moeder, van wie hij nu nog meer hield.

Laatste exploten van Léonce

Vele studiegenoten uit de West-Vlaamse colleges keken met spanning uit naar de Zitdag te Brugge op 21 en 22 augustus. De grote bonzen waren daar: Edward Coremans, Joris Helleputte, Adolf Daens, Eugene Vansteenkiste, August Laporta, Hendrik Claeys (maar geen Hugo Verriest?). ‘Studentenbonden’ stuurden afgevaardigden. Jonge leidersfiguren als Aloïs Van de Vyvere (Tielt), Emiel Vliebergh (Veurne), Reimond Speleers (Sint-Niklaas) en Robrecht De Smet (Oostende) vielen op door hun tussenkomsten, maar ze luisterden ook geboeid naar het referaat van Léonce Du Catillon over de situatie in het middelbaar onderwijs, waar het kernprobleem van de vernederlandsing nog altijd levensgroot bleef⁴². Iedereen praatte hartelijk met iedereen. Er leek een vanzelfsprekend Vlaams front te bestaan, maar helaas niet langer dan tussen de beschutte muren van het Brugs congres. De verscherpte oproepen van Du Catillon voor een eigen Christene Volkspartij bleven voor velen onverteerbaar. De journalist van Waregem verdedigde in Brussel voor de Vlaamse Volksraad (31 oktober) zijn Brugse rapport over de situatie in het middelbaar onderwijs⁴³.

Bij de aanvang van het schooljaar verscheen op 2 oktober 1893 een gedrukte uitnodiging ‘voor het uitgeven van een strijdend Vlaamsch, volksgezind dagblad’, dat de naam zou krijgen van *Het Vlaamsche Volk*. In de provincie voerde de Sprekersbond de campagne en kon in elk geval rekenen op de sympathie van Hugo Verriest⁴⁴. Op deze wijze bleef de aandacht toegespitst op de samenhang tussen de traditionele flamingantische eisen en de opstuwende sociale kwestie. Een zwakke echo daarvan was te horen op de Tieltsse Société Littéraire van 12 november. Daar werd expliciet gehandeld over de armoede met een stelselmatige afzwakking van het caritatieve paternalistische model. Net was René de derde Latijnse begonnen. Voor het eerst hadden De Berdt en Huys de Société goed in handen. Zij vaarden een nieuwe koers en waren nu goed ingereden. Misschien heeft René daar toen al iets van kunnen opste-

ken. Het was immers de gewoonte om getalenteerde derdelingen op te nemen in een 'kleine' Société. Helaas ontbreken daarvoor de documenten uit het collegearchief. In de vergadering van 27 mei 1894 werd uitgebreid de 'Action bienfaisante de l'Eglise' bezongen: de warme stralen die Leo XIII en *Rerum Novarum* uitzonden over de wereld en die hoop gaven aan de nederigen en de verdrukten. De themata en de discussies binnen de Société bleven vrij parallel met wat er in de grote buitenwereld van stad en provincie gebeurde⁴⁵.

Op 4 januari 1894 kwam de oude bisschop Faict te overlijden, een druk gespreksonderwerp in klerikale kringen, ook in het Tieltsse priesterkorps. Speculaties over de opvolging gingen al snel rond. In Vlaams democratische kringen werd de naam van deken De Gryse genoemd. De conservatieve kringen veegden deze kandidatuur snel weg. Het werd vicaris-generaal Petrus De Brabandere (uit Ooigem afkomstig), die in zijn korte episcopaat - hij overleed reeds op 31 maart 1895, - op geen enkel substantieel punt afweek van de lijn die zijn voorganger Faict lange jaren had gevolgd⁴⁶. De verrottingsstrategie omheen Daens, Du Catillon en Plancquaert zette genadeloos haar weg verder. De Brabandere wilde wel de gilden 'van ambachten en neringen' maar niet die verfoeilijke christendemocratie. Zelfs een aantal ideeën van deken De Gryse waren niet acceptabel.

Toen de politieke positie van premier Auguste Beernaert op 16 maart werkelijk echt precair was geworden, bleken de vooruitzichten voor de eerstvolgende parlementsverkiezingen in oktober het klamme zweet te bezorgen aan vele katholieken. Het was de tijd dat de agitatie tegen de Zuidvlaamse Sprekersbond begon aan te zwellen. De *Gazette van Kortrijk* nam vanaf 19 april het voortouw⁴⁷. Nog   n keer zou de droom van de Brugse Zitdag van augustus 1893 aangezwengeld worden. *Het Belfort* leverde in april een stout stuk: niet alleen kwam Adolf Daens aan het woord over 'Vlaamse belangen', waarbij het vaste flamingantische eisenpakket organisch samenging met nieuwe sociale en emancipatorische betrachtingen; er werd bovendien reclame gemaakt voor twee publicaties over de zgn. Christene Volkspartij, die van een zekere Willem De Baets en uiteraard die van Léonce Du Catillon⁴⁸.

Zelfs in Tielt bleef de Sprekersbond nog actief. Begin mei mocht Juliaan Delbeke van de Bond der Thieltsche Volkswerken het woord voeren over het maatschappelijke vraagstuk en deken Verraes himself sprak op 3 juni in Oostrozebeke op een regionale vergadering van het Sint-Franciscus Xaveriusgenootschap (voor arbeiders), met uitdrukkelijke beklemtoning van de rechtvaardigheid⁴⁹. De breuk tussen Du Catillon en de katholieken werd nu snel voltrokken. Hij kreeg nog wel de kans om zijn sociaalpolitieke visie in de Kortrijkse krant uiteen te doen, een samenvatting zo wat van zijn boekje. De polemiek viel stil op 10 juni. Een maand later vertrok een berooide Du Catillon naar Brussel. Zijn politieke avonturen waren in West-Vlaanderen zo goed als afgelopen maar zijn invloed nog lang niet getaand⁵⁰. Tot na de verkiezingen van juli 1896 blijft hij her en der opduiken.

Rerum Novarum of arbeid en lijden

Op 30 juni 1894 verkondigde Adolf Daens dat hij zich in oktober op een lijst van christendemocraten zou aanbieden voor de verkiezingsslag. Eigenlijk lag bij die beslissing het begin van zijn neergang. Voor veel priesters betekende deze stap een breekpunt. Niet zozeer voor Verriest, al bleef deze militeren in de voorste gelederen van de katholieke partij. Wanneer het Tielts arrondissementele bestuur op 8 september vergaderde, was hij en zijn goede vriend Lodewijk Wostyn aanwezig. In de stad werd Auguste Beernaert opnieuw ontvangen (23 september), o.m. door deken Verraes en onderpastoor Fonteyne⁵¹.

Niettemin waren er problemen. Een tweede, quasi christendemocratische lijst (met slechts twee kandidaten) dook op in Tielt, het begin van een openlijke crisis⁵². De beruchte verkiezingen van 14 oktober (met het bekende duel Daens-Woeste in Aalst) hebben in Tielt een tradi-

tioneel overweldigende katholieke meerderheid opgeleverd. Het christendemocratisch effect heeft (nog) niet gespeeld. In Kortrijk stegen de socialisten, maar haalde burgemeester August Reynaert die door Du Catillon hard was aangepakt, een bijzonder hoge score. Alfons Depla werd voor de provincieraad verkozen op de katholieke lijst⁵³. Hij had goede connecties met deken De Gryse, de Sprekersbond en pastoor Verriest. Het merkwaardigste was dat de problematiek van de (dissidente) christendemocraten niet buiten de Tieltsse collegemuren bleef. Nog in oktober, toen René De Clercq pas in de poësisklas was aangetreden en lid werd van de Société Littéraire, hield de 'rapporteur', een zekere O. Van Hecke, een spreekbeurt over het probleem van de christendemocratie, 'une composition nourrie de doctrine'. Maar de jonge redenaar was 'quelque peu téméraire, en tranchant certaines questions encore controversées'. Toch een uitzonderlijk feit in die verkiezingsmaand!⁵⁴

Een laatste versterking voor de christendemocratische gedachten in de streek kwam op 21 november aan. Juliaan Claerhout, die zich voordien heel verdienstelijk gemaakt had en als onderpastoor in Sint-Denijs een 'gilde' had gesticht, werd nu directeur van de katholieke scholen in Pittem. Nog steeds was hij de bekwame tijdschriftleider van *Het Belfort*, een ijverig stoffeerder van de 'Kroniek', die de wetenschappelijke, artistieke, literaire en sociaalpolitieke actualiteit op de voet volgde⁵⁵. Pas op de nieuwe parochie aangekomen zocht hij onmiddellijk contact met apotheker Wostyn en zijn D'Hulsterzonen, waar hij bij de winter voordrachten principaal De Berdt en retoricaleraar Huys vaak ontmoette. Het verschil met de tijd van principaal Busschaert, die aanleunde bij de Thieltse Broederband, kon derhalve niet groter zijn.

Het winterseizoen kondigde zich hard aan. Bisschop De Brabandere liet niet na, bij het verscherpen van de politieke tegenstellingen in zijn bisdom, deken De Gryse te bezweren niet mee te werken aan een doorbraak van de christendemocraten. Een eerste vermanende brief vertrok op 12 december. Er volgden nog andere, tot 9 februari 1895⁵⁶. De situatie in Kortrijk en ook in Tielt verslechterde in de ogen van de kerkvorst. Vanuit Brussel bleef Du Catillon onversaagd inbeuken op de vestingmuren van de katholieke partij. In *Ons Vlaanderen* van 3 februari luidde het hoofdartikel: 'Moed democraten', 'ter verdediging der arbeiders en der christen-democratie'. In de Groeningestad werd bovendien een poging ondernomen om een afdeling van de Christene Volkspartij op te richten. Een woedende katholieke kiesvereniging reageerde in de *Gazette van Kortrijk*, die nu geheel de kant koos van de 'Association Constitutionnelle' en haar angst en afschuw uitte op 7 februari: 'Wij zitten in vieze lakens...op de Kortrijksche streke.'⁵⁷

Ook hoofdredacteur Minnaert deed een duit in het zakje. Op 2 maart nam hij een editoriaal van *De Maasbode* over: 'Leo XIII en de christelijke democratie'. Het Nederlandse katholieke-conservatieve blad slaagde erin zo veel verdoezeling rond het omstreden begrip te weven zodat iedereen mocht geloven dat de huidige katholieke partij al lang, ja al altijd de christelijke vorm van democratie praktiseerde. Minnaert trok er zijn conclusie uit: die 'groene' democraten hadden niets met een orthodoxe uitleg van *Rerum Novarum* te maken⁵⁸. Het initiatief van Minnaert was weloverwogen, hij wist wat er afkwam op Tielt. Op 12 maart schreef de bisschop aan deken Verraes dat alles moest in het werk worden gesteld om te beletten dat priester Daens in Tielt een christendemocratische meeting kwam houden. Het vermoeden bestond dat onderpastoor Fonteyne hand- en spandiensten had verleend. De ijverige onderpastoor had meteen zijn eigen vonnis getekend⁵⁹.

Terwijl het politieke bestel in België overhoop lag met de hervorming van het kiesrecht op gemeentelijk vlak, overleed op 31 maart bisschop De Brabandere. Graaf Woeste opende onmiddellijk zijn diplomatiek offensief en voor de tweede keer werd de kandidatuur van Edward De Gryse verijdeld. Hij kreeg daarbij de geheime steun van vicaris-capitularis Gustave Waffelaert, die maar al te geneigd was grondig en definitief af te rekenen met de

christendemocraten, en het bovendien helemaal oneens was met De Gryse. Als vicaris-capitularis liet hij er geen gras over groeien. Priesters moesten zich niet verder inlaten met een eventuele organisatie van *Het Vlaamsche Volk* (en daarmee was een leidende rol voor Hugo Verriest afgeblokt). Eind april verplaatste hij Florimond Fonteyne van Tielt naar de Sint-Annaparochie in Brugge. De Bond der Thieltsche Volkswerken nam ostentatief afscheid van zijn geliefde onderpastoor. Hij bezorgde een portret met het onderschrift: 'Het Thieltsche werkvolk aan den stichter en eersten Bestuurder van de kristene volksbond, den eerwaarden heer Fonteyne, uit dankbaarheid opgedregen'⁶⁰.

Het is in deze spannende weken dat het publieke optreden van René De Clercq in de Société Littéraire zich voordeed. De Société hield, onder het bezielend woord van Constant Huys, de thematiek van de armoede en de weldoende zorg van de Katholieke Kerk aan⁶¹. Op 18 februari 1895 gaf principaal Jules De Berdt zelf een schitterende causerie over de lyriek van priester-dichter Guido Gezelle, in zijn ogen de poeta maior van Vlaanderen. Ook Constant Huys deelde deze niet-alledaagse literaire smaak⁶². Het heeft op de jonge De Clercq een onvergetelijke indruk gemaakt. Dat Gezelle zo rijkelijk aan bod kwam was uitzonderlijk, zelfs voor een West-Vlaams college. Hij stond *niet* op het 'programme d'études' van de poësisklas. Er waren slechts drie instituten die de Kortrijkse dichter hoog in het vaandel droegen: de retoricaleer Henri Rommel in Brugge, principaal J. Dupont van Ieper (opvolger van Verriest aldaar) en het Tieltsse duo⁶³.

De maidenspeech van De Clercq in de Société vond plaats op 22 maart 1895. Het voorgedragen gedicht bewandelde de meest platgetreden paden in de colleges van de negentiende eeuw: 'Chant de guerre des Belges au temps de Jules César', een onvermijdelijk pseudohistorisch fresco (net zoals de maidenspeech van Albrecht Rodenbach op 14 december 1873, over hetzelfde onderwerp). De dichter in René was nu volop ontwaakt, vooreerst in het Pasennummer *De Vlaamsche Vlagge*, eveneens een historisch nummer 'Roosebeke', een herinnering aan de veldslag van Westrozebeke uit 1382 (bekroond bovendien door de Westvlaamsche Studentenbond); en vervolgens in *De Student* (aartsbisdom Mechelen): 'Spelevaren'⁶⁴.

De ideologische discussie omtrent de encycliek *Rerum Novarum* flakkerde in de Zuidhoek weer op. Graaf Charles Woeste voerde op 21 april het hoge woord voor de Burgerskring in Kortrijk, naar aanleiding van een vaandelwijding van de Katholieke Jonge Wacht, een jeugdige annex van de Katholieke Partij. Van deze gelegenheid maakte de conservatieve leider gebruik om met betrekking tot het sociale probleem de puntjes op de i te zetten. De katholieke leer werd volgens hem bekroond door de liefdadigheid. Zij die zich achter de encycliek schuilen om het verenigingsleven van arbeiders en boeren anders in te richten en schermen met hoge woorden als autonomie en rechtvaardigheid, zaten er volstrekt naast⁶⁵. In de periode van de *sede vacante* op het bisdom Brugge, na de dood van Mgr. De Brabandere betekende deze toespraak een discrete vingerwijzing naar een volgend bisschoppelijk programma en een politieke ruggeleuning voor vicaris-capitularis Waffelaert.

Het viel niet te loochenen, ook in Tielt bleef die discussie over de pauselijke encycliek hardnekkig aanhouden. De benoeming van onderpastoor Florimond Fonteyne zat daar voor iets tussen. Vele leden van de Thieltsche Volkswerken waren al goed op weg gezet om zich in de tekst in te werken. Het hele priesterkorps van de stad en het college volgde van nabij de ontwikkelingen. Maar nu nam deken Edward Verraes het heft zelf in handen. Naar aanleiding van de vierde verjaardag van de encycliek plaatste hij twee artikelen in de *Gazette van Thielt* over de inhoud, de betekenis voor Kerk en maatschappij en de praktische toepassingen van het document, en met nadrukkelijke verwijzing naar de onderliggende verbanden met de Belgische politiek. Verraes schreef zijn bijdragen toen priester Daens (maar ook bisschop Victor Doutreloux van Luik) in Rome was en in Gent de allereerste *Rerum Novarum*-toet uitging⁶⁶. Verraes keerde zich in feite tegen de uitspraken van Woeste in Kortrijk op 21 april.

Er was volgens hem in de katholieke partij duidelijk plaats voor iedereen, en de encycliek had het ontegensprekelijk over rechtvaardigheid en liefde, en wel in deze volgorde. Het hoofdartikel sloeg in en werd in Kortrijk gretig overgenomen⁶⁷.

De tweede bijdrage van Verraes, 25 mei, droeg als titel: 'De Vereeniging'. Ze handelde zonder omwegen over de noodzaak van arbeidersorganisaties, en het bestaan van de zogenaamde vakverenigingen. Het is niet duidelijk of de deken hier de autonome of de klassieke, gemengde formule voor ogen heeft, maar het was al een hele heksentoer om het begrip 'vakvereniging' op de Tieltsse patroons los te laten. In het voorbijgaan vernoemde hij de Luikse priester Antoine Pottier als een moraaltheologische autoriteit op het gebied van christelijke sociale beweging en het arbeidersvraagstuk. Zijn bijdrage sloot af met een niet mis te verstane boodschap: (alle) de katholieken moeten het volledige programma van de encycliek uitvoeren⁶⁸.

In deze voorjaarsweken heeft René De Clercq gewerkt aan het lange gedicht *Rerum Novarum* of *Arbeid en Lijden*, een soort leerdicht of werkstuk door Constant Huys voorgesteld, hoogstwaarschijnlijk op de bijeenkomsten van de Sint-Vincentiusvereniging. Het 699 verzen tellend 'opus' nam de jonge dichter op in zijn debuutbundel 'Gedichten', van 1896. Omtrent dit gedicht zei hij later dat het terugging op jeugdherinneringen: de flamboyante meetings van Du Catillon, priester Daens en Plancquaert. Maar deze herinneringen bieden slechts één invalshoek om de volledige betekenis van dit werkstuk te onderkennen. Er steekt een amalgaam in van oude en nieuwe ideeën, van theologische restanten en sociaalpolitieke programmapunten, bezweringen en oproepen. Typisch voor De Clercq: er zit geen logische lijn in de gedachtegang van het gedicht.

Het vangt aan met een soort van catechismuswaarheid: een eeuwenoud adagium over de arbeid, niet als roeping of project van de mens, maar als straf, als universele condition humaine na de zondeval. Toch is de druk van de zware arbeid ongelijk verdeeld. Die ongelijkheid is ondoorgrondelijk, ze ligt verankerd in de door God geschapen natuur, maar de uitwassen worden door de mensen zelf versterkt. We kunnen er dus wat aan doen, de bedreiging door slechte werk- en levensvoorwaarden kan bevochten worden. Hier predikt De Clercq juist niet de traditionele resignatie. Even verder herleidt hij de goede handelwijze van de rijken tot alertheid om de werkelijke miserie te zien en sluipt de daarnet verworpen resignatie ongegeneerd weer binnen.

Met zicht op de historische ontwikkeling moeten de revolutie en het socialisme radicaal afgevoerd worden. Dit zijn geenszins de geëigende wegen naar de noodzakelijke veranderingen die van doen zijn in de samenleving. In die antisocialistische verklaring lag niets nieuws, het nieuwe lag in de beklemtoning van structurele wijzigingen. Een zware hypotheek vormt de groei van de opeengepakte bevolking in de steden en de hele plaag van het alcoholisme, maar ook de ongebreidelde drang naar bezit en accumulatie van het kapitaal. Het breed uitdijende slot behelst dan een hymnische lofzang aan het adres van paus Leo XIII en de encycliek. Alleen daar ligt de weg naar de juiste oplossing⁶⁹.

Ontegensprekelijk is dit een zwakke tekst, onvoldragen en zelfs chaotisch opgesteld. Toch reflecteert hij op een duidelijke wijze niet alleen de grote maatschappelijke problematiek van zijn dagen, maar ook het vormingspeil van zijn college. Wat daar over *Rerum Novarum* aan bod kwam, was uniek. Zeker in het bisdom Brugge⁷⁰. Toeval of niet, dezelfde dag dat het telegram uit Rome in Brugge arriveerde met de aankondiging van Waffelaerts benoeming, 5 juni 1895, verstuurde kardinaal Lambert Goossens een circulaire naar de collegedirecteurs van het aartsbisdom, met zeer precieze richtlijnen voor een verantwoorde sociale vorming van de humanioraleerlingen op basis van de encycliek *Rerum Novarum*. De onverdiende ellende van de arbeidersbevolking mocht niet worden weggestopt, maar behandeld met omzichtig-

heid. Het socialisme diende nadrukkelijk veroordeeld te worden. De bestaande betwistingen en het niet weg te denken feit van de onderlinge verdeeldheid mocht worden kenbaar gemaakt, maar op een informatieve en afstandelijke wijze⁷¹. Dat was toch wat in het Tieltsse college ruimschoots gebeurde.

Het einde van het schooljaar verliep een beetje in mineur. Alle lezers van *De Vlaamsche Vlagge* vernamen met ontzetting dat Hugo Verriest door Mgr. Waffelaert, nog steeds in hoofde van zijn functie als vicaris-capitularis, eind juni, verplaatst werd van Wakken naar Ingooigem. Misschien hadden de leerlingen geen zicht op de achterliggende motieven van het bisschoppelijke bestuur, hun leraars wisten wel meer. Die motieven hadden, zo leren de notulen van de Wakkense afdeling van de Katholieke Kiesvereniging, te maken met pijnlijke discussies tussen baron Gustave Kervyn de Lettenhove en pastoor Hugo Verriest over de 'christendemocratie'⁷². Het leek er sterk naar dat deze 'kwestie' zich tot in het oneindige voortsleepte. Deken Verraes voelde zich verplicht in de *Gazette van Thielt* van 6 juli, een derde maal, met gezag tussen te komen. Hij ondertekende met 'Justitia et Pax', herhaalde zijn grondstelling van mei en gaf bovendien een aantal adviezen die sterk leken op de Mechelse circulaire van 5 juni. Verraes waardeerde niet alleen de Luikse bisschop Doutreloux en zijn medewerker Antoine Pottier, hij prefereerde eveneens de goed afgewogen inzichten van kardinaal Goossens. Zijn pastorale doelstellingen waren: rechtvaardigheid en pacificering van de discussie⁷³.

Op 7 augustus haalde René De Clercq bij de proclamatie een tweede plaats in de uitslag van de poësisklas. Zijn jaar werd eveneens bekroond met een derde eervolle vermelding in de diocesane prijskamp⁷⁴. De Société Littéraire had haar werkzaamheden beëindigd met een gloriërende beschouwing over 'Le triomphe de l'Eglise catholique à travers les âges'. Maar vooral stond zijn klasgenoot, Oswald Van Themsche (Sint-Baafs-Vijve), stil bij de actieve rol van de paus 'van de arbeiders', Leo XIII, wiens encycliek als het ware het hele schooljaar had gedomineerd in 'arbeid en lijden'. In de zalige vakantie bevroedde René niet hoe zijn laatste jaar in Tielt zou verlopen. Daarvoor genoot hij te zorgeloos van zijn vrije tijd.

Een onvoltooide symfonie

De traditionele eerste maandag van oktober 1895 verliep zoals alle voorgaande. Het schooljaar zelf beloofde eveneens eivol spannende gebeurtenissen te zitten. De kersverse retorica-leerling werd op 27 oktober bij de plechtige opening van de Société Littéraire 'rapporteur', of secretaris, overeenkomstig zijn tweede plaats die hij in de poësis had behaald⁷⁵. Daar puurde De Clercq versterking uit en hij voelde zich bijzonder gemotiveerd om er tegen aan te gaan. De pedagogisch beslagen principaal De Berdt had zonet een stevig onderbouwd rapport aan de nieuwe bisschop, Mgr. Waffelaert, gestuurd. De inhoudelijke en didactische vernieuwing van de 'programme d'études' zou De Clercq niet meer meemaken. Zij kreeg pas in oktober 1896 haar eerste toepassing⁷⁶. Alle grote problemen waarover ze in het vorige schooljaar zo intens hadden gediscussieerd, stonden nog altijd op de agenda, integendeel zelfs, zij kregen in Tielt nog een verscherping. Vanaf de eerste dagen liepen de gesprekken over de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen. Er dienden zich twee problemen aan: of er een dissidente christendemocratische lijst zou komen (en ja, zij kwam er), en of er op de katholieke lijst plaats zou zijn voor gekwalificeerde vertegenwoordigers van de arbeiders uit de Thieltse Volksbond (en nee, dat ging niet door)⁷⁷.

Omwille van de nieuwe wet op het kiesrecht werden de gemeentelijke urnen slechts op 17 november opgesteld. De angst sloeg om het hart van Désiré Minnaert. Er was dan toch een christendemocratische lijst ingediend, dezelfde die zich bij de voorgaande parlementaire verkiezingen van juni 1894 had aangeboden. Nu was het menens. De hoofdredacteur waar-

schuwde terstond: deze scheurlijst was de grootste bedreiging voor de stedelijke katholieke meerderheid en voor het voortbestaan van 'ons bloeiend collegie'. Wie aan het college raakte, raakte aan het hart van de stad. De allusie op het instituut aan de Kortrijkstraat had een dubbele bodem. Minnaert wist wel dat de sfeer in het college niet vrij was van enige affectie voor de christendemocratie⁷⁸.

De uitslag van 17 november was, zo vond *De Gazette*, 'deerlijk en vernederend'. Een van de jonge, onbeslagen dwarsliggers was de Tieltenaar Paul Robberecht (° 1867), korte tijd leerling aan het college (1884-1886), ook weeral uit de tijd van Juliaan Claerhout. Deze leeftijdgenoot van Léonce Du Catillon slaagde erin om verkozen te worden met 1.252 stemmen. Hij had, naar katholiek-Tieltse normen, een woestenij geschapen: een van de schepenen, Goemaere, was er uit gewipt en de meest duidelijke tegenstrever van onderpastoor Fonteyne en zijn organisatie, Victor De Volder, gemeenteraadslid sedert 1872 had tien stemmen tekort. Er kon een mager proficiat van af 'maar onze geestdrift', zo besloot de redacteur, 'is niet groot...'⁷⁹

In de Société Littéraire kabbelde het leven lustig verder. Of toch niet helemaal? Op 24 november plaatste de 'rapporteur' een goed leesbare *Renaat* de Clercq onder het verslag van de zitting. Mag daarbij aan flamingantische herrie gedacht worden, nu het wetsvoorstel Coremans over de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs weer in de parlementaire kijker liep (én afgevoerd werd)? Waarschijnlijk wel. Enige weken later, 19 januari 1896 staat de speurder plots voor het laatste verslag van De Clercq. De volgende bladen zijn uit het Verslagboek weggescheurd⁸⁰. Uiteraard wijst dit op enige onrust. Er is m.i. meer geweest dan een uit de hand gelopen conflict met een surveillant die zich bijzonder door de spot van René gevisieerd voelde. De principaal had zich verplicht gevoeld het voorbeeld van zijn voorganger Busschaert te volgen en harde taal te spreken. Te meer omdat iedereen in zijn omgeving door de politieke discussies in de stad op de toppen van de tenen voortbewoog.

De spanning in de stad was inderdaad weer te snijden. De katholieke partij wou het smadelijk stemmentekort van De Volder wreken door een klacht bij de Bestendige Deputatie en haalde haar slag thuis. In de herberekende verkiezingsuitslag kreeg Victor de Volder de nodige stemmen en viel Paul Robberecht nu uit de boot. Een gladgestreken absolute meerderheid mocht de inhuldiging van het nieuwe bestuur met maanden vertraging organiseren. De aanwezigheid van een christendemocratisch gemeenteraadslid was verhinderd. Hoofdredacteur Minnaert dacht dat alles nu definitief geregeld was en een vuile politieke bladzijde gekeerd⁸¹. Niets was minder waar. De Brusselse correspondent van de *Gazette* wist reeds op 11 maart te melden dat bij de aanstaande parlementaire verkiezingen van 5 juli de christendemocraten in Oostende, Roeselare en Kortrijk zouden opkomen. Het betrof hier natuurlijk het onafscheidelijke duo Du Catillon-Plancquaert: 'onbegrijpelijk!'⁸²

Voor de derde keer werd deken Edward De Gryse onder vuur genomen. Thans kapittelde bisschop Waffelaert hem op 11 april, in een korte Latijnse brief. Monseigneur wilde tekst en uitleg over de meeting van Hector Plancquaert in Kortrijk op 20 maart jongstleden. Het onafscheidelijke duo Du Catillon-Plancquaert begon danig op de zenuwen te werken⁸³. Men kan zeggen dat van dat ogenblik af de Brugse prelaat zo gebeten was op de agitatie van de Christene Volkspartij, dat hij weken lang, tot aan publicatie van het cassante *Monitum* van 20 mei, haast met niets anders bezig was. Daarbij werd ook de situatie in Tielt goed in het oog gehouden. Met enige voorzichtigheid had Désiré Minnaert in de *Gazette* de heikele punten van de christendemocratie ontweken, maar vanaf 29 april zette hij de stoomwals in tegen de 'wae-reghemsche averechtse democraten'. Het scheldwoord zou de hele lente en zomer opduiken, tot ver voorbij de verkiezingen van 5 juli. Door deze permanente perscampagne, die de *Gazette van Roeselare* met graagte overnam, raakte het arbeidersvraagstuk en de implicaties van de encycliciek niet uit de actualiteit weg. Op het jaarlijks Tieltse gildenfeest, begin april, kwam de Roeselaarse leraar Achiel Lauwers de feestrede houden. Het onderwerp werd door

Minnaert niet uit de doeken gedaan, maar na het gedwongen vertrek van onderpastoor Fonteyne was een interne reorganisatie van de 'Christen Volksbond' (waarvoor men nu een andere naam zocht) volop aan de gang. Het ging die dag bijna zeker over vakvereniging en politieke vertegenwoordiging⁸⁴.

De molen van de verkiezingen van 5 juli kwam in Tielt slechts traag op gang. Het katholiek arrondissementeel 'kiesgenootschap' vergaderde voor het eerst op 16 april, ditmaal zonder Hugo Verriest, die na zijn overplaatsing naar Ingooigem niet meer tot de kiesomschrijving behoorde. Met enige temporisering werd bericht dat Auguste Beernaert niet meer zou opkomen, maar korte tijd later keerde de staatsman op zijn beslissing terug. Dat konden de Tieltse lezers pas op 6 mei vernemen⁸⁵. De nervositeit groeide met de dag, voornamelijk toen het christendemocratische duo het tempo van zijn meetings opdreef en medio mei belofde de stad Roeselare aan te doen.

Het zijn ook de dagen van grotere nervositeit binnen het college; het vermoeden is des te meer geprikkeld, hoewel de uitgescheurde bladzijden van het Verslagboek ons in de onzekerheid laten. Midden deze politieke 'moerlemeie' viel de beslissing: René De Clercq werd even voor 17 mei doorgezonden. Wel mocht hij, door bemiddeling van principaal De Berdt, zijn retorica beëindigen in het Sint-Amandscollege in Kortrijk, bij retoricaleraar Karel Fonteyne, ondervoorzitter van de stedelijke Davidsfondsafdeling, lid van de Zuidvlaamse Sprekersbond, prima geestgenoot van deken Edward De Gryse en gewaardeerde achtergrondfiguur in de Vlaamse studentenbeweging. In die zin kan men rustig aannemen dat het intellectuele en politieke milieu voor René geen steek veranderde. De onvoltooide symfonie van Tielt kreeg een voor hem deugddoende finale. Het wordt dus bijzonder interessant de rest van de ontwikkeling in Kortrijk en Tielt te blijven volgen.

De meetings van Plancquaert in Brugge (14 mei) en in Roeselare (17 mei) deden de deur definitief dicht in de Brugse H.-Geeststraat. Een verbolgen bisschop hield op 19 mei een opmerkelijke prosynodale rede voor de verzamelde dekens. De toespraak stond geheel in het teken van het sociale vraagstuk. De bisschop verwees wel naar de afspraak van het Belgisch episcopaat (die na de collectieve brief van 20 februari 1892 en nadien door de zaak-Daens moeilijk tot stand was gekomen), maar weer eens niet naar de encycliek. Drie hoofdpunten werden aangemerkt. Het kroonstuk van de sociale leer was de liefdadigheid; de oorzaak van alle kwalen de plaag van het alcoholisme en de afwezigheid van spaarzaamheid en daartoe moesten bestaande 'volkswerken' uitsluitend een religieus karakter dragen⁸⁶.

Dat moet voor dekens als De Gryse en Verraes overgekomen zijn als de omgekeerde wereld. Het getuigde van een veel conservatievere inhoud dan de prosynodale toespraak van bisschop Faict uit 1890, die ik hoger reeds heb vermeld. In die zes jaar was een flinke stap teruggezet. 's Anderdaags gaf Waffelaert zijn *Monitum* uit 'adversus pseudo-democratiae christianae corypheos'. De coryfeeën waren Léonce Du Catillon en Hector Plancquaert. Vooral deze laatste werd gevisieerd. Toch besepte de bisschop dat deze harde tekst misschien niet overall diende te worden voorgelezen. Maar de katholieke pers gaf er een grote verspreiding aan, en dus ook de *Gazette*⁸⁷.

De bisschop voelde zich bijzonder zeker van zijn stuk. Drie weken later (14 juni) nam hij het woord in Menen, de moeilijke grensstad met een volgens hem grote socialistische dreiging, om er voor de plaatselijke gilde van ambachten en neringen te handelen over het arbeidersvraagstuk. Eigenlijk wilde hij daarmee de agitatie van August Debunne counteren (die de jeugd aansprak en naar Plancquaert lonkte). Zijn boodschap klonk, voortgaande op de persverslagen, ietwat genuanceerder. Het was een dwingende plicht 'voor het nut en de welstand van de arbeiders vreedzaam te strijden'. Dat was toch meer dan alleen de caritatieve impera-

tief. Maar de strijd moest gevoerd worden onder de leiding van de Kerk. Ook dat was meer dan het tot stand brengen van religieuze genootschappen op de parochies⁸⁸.

In die dagen intensifieerde de verkiezingscampagne. Het spook van de christendemocratische coryfeeën sloop almaar dicht. De *Gazette* opende het vuur op 20 mei, de dag zelf van het *Monitum*. Ze was furieus over die stadsgenoten die ‘de gazetten dier ruziemakers (o.a. *het Recht*, van Hector Plancquaert, RV) nog lezen en verspreiden’. In de maand juni klom de toon nog hoger, zelfs al staakten de christendemocraten na de vijftiende hun campagne in midden-West-Vlaanderen. Er was op 14 juni, in Ardoorie, zelfs een aardig robbertje gevochten, na een meeting van Léonce Du Catillon. De *Gazette* had het smalend over de ‘averechtse democraat. Ik wil zijn naam niet noemen, maar hij is van Waereghem.’⁸⁹

Toch vond men het nodig de grote katholieke bonzen naar Tielt te roepen. Auguste Beernaert en baron Maurice Van Der Bruggen (Wielsbeke, volksvertegenwoordiger) arriveerden op 28 juni in de stad. Zij werden feestelijk onthaald door een stoet waarin ook de fanfare van het college opstapte en alle geestelijken van de stad, ook de principaal en de leraars. De nadruk waarmee Minnaert deze bewuste aanwezigheid van clerus en onderwijsinstituut in deze politieke plechtigheid waardeert, doet mij de conclusie aan de hand dat deze coöperatie aanzien werd als een ostentatieve erkenning van de katholieke partij en een grotere afstand tegenover de christendemocraten⁹⁰.

De diocesane prijskamp van 1 juli gaf weer wat Vlaams-romantische ademruimte aan de leerlingen. De ‘composition flamande’ liet de oude graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, op 31 mei 1304, een toespraak houden tot zijn onderdanen, op het ogenblik dat zijn derde ballingschap een aanvang neemt. Men kan zich inbeelden wat velen aan het papier hebben toevertrouwd. Het inspireerde ook René De Clercq tot een groot 11 juligedicht ‘Een elfde juli in 1896’ (dat in de debuutbundel werd opgenomen). Hierbij mag ook in rekening gebracht worden dat deken De Gryse en Karel Fonteyne, samen met Theodoor Sevens, in het Kortrijkse Davidsfonds sinds 1893 ijverden voor een waardige voorbereiding van de Groeningeherdenking 1302-1902. Dat de diocesane overheid in de prijskamp een historisch tafereel voorstelde dat zo gemakkelijk tot flamingantische expressie kon leiden, behoorde tot een vaste strategie om daarmee de actualiteit en de onvermijdelijke controversen te beheersen. Ditmaal was René De Clercq in de lijst van prijzen en accessits in geen velden te bespeuren⁹¹.

Het zal de retoricaleerlingen in Kortrijk en Tielt een beetje afgeleid hebben van de verkiezingen van 5 juli. Ik wil hier alleen stilstaan bij de stembusuitslag van Plancquaert in het arrondissement Kortrijk. Hij haalde bijna 10.000, en de socialisten van Debunne bijna 7.000 stemmen: te weinig om een verkozene te hebben. Het waren cijfers die toch moesten doen nadenken. De katholieke pers deed giftig en Du Catillon van zijn kant kondigde een week nadien triomfantelijk zijn *Handboek der Christen Volkspartij* aan, een kort en bevattelijk vademecum over het programma⁹². De christendemocraten hadden een reeks veldslagen verloren in West-Vlaanderen, maar zij dachten er niet aan de oorlog op te geven.

Tussen 7 en 11 augustus hadden in de colleges de jaarlijkse prijsdelingen plaats. De Kortrijkse plechtigheid lag tussen deze twee data. Kort nadien, misschien nog in diezelfde week, is René De Clercq bij de Boek- en Steendrukkerij Jules Vermaut om zijn bundel, die nu helemaal was samengesteld en geordend, uit te geven. Koen Hulpiau oppert daarbij de hypothese dat Theodoor Sevens, goed bekend in de kring van de *Gazette van Kortrijk*, het Davidsfonds, het 11 julicomité en de Gilde van ambachten en neringen, De Clercq daarbij geholpen heeft. Uit het verhaal over deze zes jaar mag ook verondersteld worden dat leraar Karel Fonteyne een duit in het zakje heeft gedaan⁹³. Het boekje verscheen nog dezelfde maand.

Ik wil deze bijdrage besluiten met een prikkelend signalement uit de mooie monografie van Hulpiau. De auteur citeert uit de *Gazette van Kortrijk* van 30 augustus 1896. De krant bevat

een ‘vrij uitvoerige’ bijdrage van Achiël Lauwers: ‘een dichter is ons geboren’. Dat de leraar uit het Roeselaarse Kleinseminarie, die zo begaan was met het sociale vraagstuk en zo beslagen was in de exegese van de encycliek *Rerum Novarum*, deze debuutbundel begroet als een innovatie, is niet alleen een mooi gebaar. Het houdt ook de verzekering in dat René De Clercq in nauwelijks enkele weken in het Kortrijkse netwerk van flaminganten en sociale werkers én sympathisanten van de christendemocratische stroming (sedert 17 mei!) opgemerkt werd. Achiël Lauwers kende via zijn broer, dokter Emiel Lauwers, en via Edward De Gryse en Hugo Verriest bijzonder goed dit Kortrijkse milieu⁹⁴.

Het is dan ook helemaal niet verwonderlijk dat na de oprichting van het weekblad *De Nieuwe Tijd* op 26 november 1896 door Hugo Verriest, en inhoudelijk voornamelijk gedragen door Achiël Lauwers, de aandacht van de pastoor van Ingooigem langzaam in de richting van zijn jonge dorpsgenoot zal gaan. Diens gezelliaanse natuurlyriek, zijn Vlaams en sociaal engagement, zijn gevoel voor authentieke religiositeit, het waren allemaal elementen die Verriest bijzonder waardeerde. De jaren 1890-1896 hebben een bijzondere stempel geslagen op de jonge dichter. Dat mag thans duidelijk zijn.

Romain Vanlandschoot
Tielt, 6 januari 2007

¹ Over de geschiedenis van dit college in de periode 1848-1914, zie R. VANLANDSCHOOT, ‘Hoogtij van de Negentiende Eeuw’, in J. LEROUGE, e.a., *Driehonderd jaar college te Tielt*, Tielt, 1986, pp. 73-137, vnl. de pp. 115-125. De gegevens worden hier nu aangevuld. De collegejaren werden ook naverteld door F. VANDENHENDE, ‘Uit de collegejaren van René De Clercq’, *’t Halletorentje*, XI, 1964, 2, pp. 80-81; 3, pp. 109-110; XII, 1965, 1, pp. 35-38, op basis van de roman *Harmen Riels* (1913) en J. J. WIJNSTROOM, *René De Clercq’s levensloop*, Amsterdam, 1937. K. HULPIAU is de eerste geweest om een historisch-kritisch onderzoek op te stellen: ‘René De Clercq als flamingant (I)’, *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLI, 1982, 4, pp. 212-225; IDEM, *René De Clercq 1877-1932. Een monografie*, Gent, 1986, pp. 13-24.

² Karel en zijn twee broers waren bekende en zeer gewaardeerde onderwijzers. Hij was de actieve spil van de christelijke mutualiteit in Harelbeke. Zie daarvoor J. GELDHOF, *Ne Pereant*, III, 1966 (1967), p. 62. Zijn bekendste zoon werd een topfiguur in de christelijke sociale beweging: Antoon Brys (1891-1962), retorica Tielt 1910; brancardier tijdens Wereldoorlog I; poësisleraar te Brugge, 1920; leraar normaalschool Torhout, 1922; principaal te Kortrijk 1928; algemeen proost ACW, 1936. Zie A. de SMET, ‘In memoriam Mgr. Brys’, *’t Halletorentje*, IX, 1962, 3, pp. 59-61; *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, 1964, kol. 273-275; E. GERARD, e.a., *De christelijke arbeidersbeweging in België*, II, Leuven, 1991, p. 490 en passim.

³ Voor het algemene kader van deze problematiek, zie F. J. VERDOODT, *Het loon van de werkman. Christen en katholiek ten tijde van Rerum Novarum*, Gent, 1991. Voor De Gryse (1848-1909) en zijn verhouding tot de Brugse bisschoppen Faict, De Brabandere en Waffelaert, zie nog altijd S. SCHOLL, *De geschiedenis van de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen 1875-1914*, Brussel, 1953, pp. 112-124; het betreft hier vooral een werkje van De Gryse, *De contractu conductionis*, Roeselare, 1895. R. VANLANDSCHOOT, *Kapelaan Verschaeve*, Tielt, 1998, p. 30. - Over de opvattingen van De Gryse: F. VERRIEST, ‘Een sleutel-figuur uit de Westvlaamse corporatieve school. Doctor Edward de Gryse’, *Politica*, XX, 1970, pp. 308-325; E. GERARD, I, 1991, n. 10, p. 171 is niet erg overtuigd van het bestaan van een ‘Westvlaamse school’ De Gryse-Lauwers. Toch heeft deze ‘particularistische’ traditie (ouder dan de Belgisch Volksbond) zijn waarde.

⁴ *Gazette van Kortrijk* (verder afgekort *GvK*), XV, 1, 5 januari 1890, 1-d: ‘Inhalinge van Z.E.H. Ed. De Gryse’. Over de brief van 21 maart: L. SCHEPENS, *De provincieraad van West-Vlaanderen (I) 1836-1921*, Tielt, 1976, n. 58, p. 119.

⁵ Brief in het Archief Bisdom Brugge (Necrologium De Haerne). Geciteerd voor het eerst bij J. GELDHOF, ‘Hugo Verriest te Ieper 1878-1888’, in *Hugo Verriest in Ieper: een blauwvoet in de branding*, Ieper, 1978, in Bijlage VII, pp. 242-243. Over de opvolging van De Haerne: *GvK*, XV, 24, 27 maart 1890, 1-a; 26, 3 april 1890, 1-d; 28, 13 april 1890, 1-ab; 31, 24 april 1890, 1-a. waar slechts in zeer versluiserde bewoordingen over het voorstel Du Catillon gesproken wordt.

⁶ K. ROTSAERT, ‘De Klauwaert 1887-1900’, *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* verder afgekort *NEVB*, II, 1998, pp. 1720-1721; R. VANLANDSCHOOT, ‘De Knodse 1888-1900’, *NEVB*, II, 1998, pp. 1735-1736.

- ⁷ *GvK*, 28, 13 april 1890, 1-d; 29, 17 april 1890, 1-d: ‘Overheerlijk’; *Gazette van Thielt* (verder afgekort *GvT*), XLI, 31, 17 april 1890, 1-ab, relativerend van toon over de sprekers. Het gezaghebbende tijdschrift *Het Belfort*, V, 5, mei 1890, p. 377 prees de Roeselaarse goudslag de hemel in en sprak bijzonder afkeurend over het verbod van bisschop Faict.
- ⁸ *Zondagsblad van Waereghem*, 23 maart 1890 (Du Catillon over alle verkiezingsvooruitzichten voor 1890): ‘We zullen ons zoo sterk inrichten... geen verrassingen meer’; *GvT*, 30, 12 april 1890, 1-ab: ‘Vlaamsch, Kamerheeren, Ministerie’: de ‘veldtocht’ tegen Woeste categoriek afgekeurd, samen met een flinke waarschuwing tegen een ‘pluralistische’ samenwerking in de Vlaamse beweging; artikel integraal overgenomen door *GvK*, XV, 32, 27 april 1890, 1-cd, zonder toevoeging van eigen commentaar. Zie R. KERKHOFS, *Léonce du Catillon 1869-1941. Levensschets en literair profiel*, on. lic. verh. RU Gent, 1977, p. 33 en n. 4; F. van CAMPENHOUT, *Hector Planquaert Daensistisch politicus, journalist en letterkundige*, Antwerpen, 1986, p. 48 en n. 139; F.-J. VERDOODT, ‘Léonce du Castillon 1869-1941’ *Nationaal Biografisch Woordenboek*, X, 1983, kol. 88-94; K. ROTSAERT, *Het daensisme in West-Vlaanderen*, Brugge, 1989, pp. 49 e.v.
- ⁹ *GvT*, XLI, 35, 30 april 1890, 1-ab: ‘Bond van Katholieke Kringen’; XLI, 41, 21 mei 1890, 1-d: ‘Kiesnieuws. Oostroosebeke’.
- ¹⁰ Voor Gent 4 mei 1890, zie J. de MAEYER, *De rode baron. Arthur Verhaegen 1847-1917*, Leuven, 1994, pp. 238-239; J. DEDEURWAERDER, *Professor Speleers. Een biografie*, Gent, 2002, pp. 21-22 en n. 38. - De prosynodale toespraak in *Collectio Epistolarum Pastoralium*, V, Brugge, 1895, nr. 255, 20 mei 1890, pp. 190-193 (Latijnse tekst en korte toelichting bij K. van ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830-1966*, Antwerpen, 1969, nr. 22, pp. 55-57). De *GvK*, XV, 42, 1 juni 1890, 1-a over de gilden die toen in oprichting waren in Vlaandren, met bijzondere verwijzing naar Kortrijk en Edward de Gryse. Deze prosynodale toespraak doet mij wat milder oordelen over de evolutie van Faict’s sociale opvattingen, dan Ann VAN STEENLANDT in *De houding van Mgr. J.-J. Faict tegenover het arbeidersvraagstuk 1864-1894*, on. lic. verh. KU Leuven, 1980 en ‘Jan Jozef Faict (1864-1894)’, in M. CLOET, e.a. *Het bisdom Brugge 1559-1984*, Brugge, 1984, pp. 365-372. Zijn expliciete steun aan de ‘gilden’ ligt veel dichter bij Arthur Verhaegen en Edward de Gryse, dan bij de meeste conservatieve leiders van de Katholieke Partij. Alleen de ‘christen-democratie’ sloot hij radicaal uit.
- ¹¹ *GvT*, XLI, 35, 30 april 1890, 1-a: ‘Staats-Overzicht’: de internationale socialistische agitatie omtrent 1 mei - De benoemingen: *GvT*, XLI, 34, 26 april 1890, 2-a (Leroeye); *GvK*, XV, 37, 15 mei 1890, 2-d (Lammerant); *GvT*, XLI, 44, 31 mei 1890, 2-a (Fonteyne); 66, 16 augustus 1890, 2-b (Lauwers); *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XIV, 41, 12 oktober 1890, p. 492 (Huys). - Van Gustaaf Lammerant is een prachtige foto afgedrukt bij K. ROTSAERT, 1989, p. 106, nr. 19.
- ¹² *De Vlaamsche Vlagge*, XVI, 2, Pasennummer 1890, pp. 47-56; L. & L. VOS-GEVERS, *Dat volk moet herleven*, Leuven, 1976, p. 82 en n. 158, V. JANSSENS, *Burggraaf Aloys vande Vyvere*, Tielt, 1982, p. 24 en n. 16. De tekst van Vande Vyvere moet vergeleken worden met zijn toespraak van 1 februari 1891 te Ruiselede (zie verder).
- ¹³ *Collectio Epistolarum Pastoralium*, V, Brugge, 1895, pp. 200-208: ‘Programme d’études à l’usage des collèges ecclésiastiques du diocèse de Bruges pendant l’année scolaire 1890-1891’. L. GEVERS, ‘Johannes J. Faict 1813-1894’, *NEVB*, I, 1998, pp. 1108-1110 (vnl. p. 1109-b).
- ¹⁴ *De Knodse*, 1891 (het nummer is niet meer voorhanden). De tekst werd in het *Vlaggeboek*, 1926, pp. 808-813 gepubliceerd. - De *GvK*, XV, 66, 28 augustus 1890, 1-ab had het uitgebreid over de ‘Katholieke Vlaamsche Studentenbond’; hetzelfde bericht verscheen in de *GvT*, XLI, 73, 10 september 1890, 1-abc.
- ¹⁵ Archief Bisdom Brugge: *Acta*, Faict, 1890, p. 509 e.v. L. & L. VOS-GEVERS, 1976, pp. 225-226.
- ¹⁶ *GvT*, XLI, 89, 8 november 1890, 1-c: ‘Het collegie van Thielt ten stadhuize’. Bovendien hadden Tieltsse leerlingen op 13 juli, bij de ‘Groeninge’-herdenking van Lodewijk Wostyn, namens de d’Hulsterzonen en het Davidsfonds, boeken gekregen voor het ‘Vlaams’, *GvT*, XLI, 57, 16 juli 1890, 1-abcd: ‘Groeninghe Vaderlandsch’; R. VANLANDSCHOOT, 1986, p. 114 en n. 167.
- ¹⁷ *GvT*, XLI, 85, 25 oktober 1890, 1-cd; *Zondagblad van Waereghem*, 2 november 1890; de voordracht van J. Vanneste: *La Patrie* (Brugge), 18 december 1890; *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XIV, 51, 21 december 1890, p. 611; *Jaarboek Davidsfonds*, 1892, p. 60; R. van EENOO, *Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge 1864-1914*, Leuven, 1959, p. 138 en n. 3; negatieve reacties in *GvK*, XV, 98, 18 december 1890, 1-ab; *GvT*, XLII, 6, 21 januari 1891, 1-ab. - *Het Belfort*, VI, 3, maart 1891, pp. 121-143, vervolg in 4, april 1891, pp. 243-261 (Fr. DRIJVERS) verleende zijn steun aan het algemeen stemrecht. In de ‘Kroniek’ van dit blad VI, 3, p. 207 prees Juliaan Claerhout de krant van Du Catillon!
- ¹⁸ K. ROTSAERT, 1989, pp. 50-51; L. GEVERS, ‘Studenten en sociale kwestie. De “Sociale studentenkring en Sprekersbond der Leuvensche studenten” ten tijde van Leo XIII’, *Onze Alma Mater*, XXX, 1976, 4, pp. 222-

244. - Van Victor Lambrecht is een foto bewaard, samen met Hector Planquaert en René De Clercq, in activistische ballingschap in Nederland. Zie K. ROTSAERT, 1989, p. 190, nr. 32 (uit het rijke archief van mevr. Lena de Byser-Lambrecht, Ardoorie).
- ¹⁹ GvT, XLII, 10, 4 februari 1891, 1-bcd.2-a: 'Buskruit of poer'. Deze uitgebreide toespraak werd in de historiografie nog nooit bestudeerd. V. JANSSENS, 1982, pp. 16-17 vermeldt wel de Leuvense Sprekersbond, maar zwijgt over de Ruiseleedse toespraak van 1 februari.
- ²⁰ GvK, XVI, 14, 19 februari 1891, 1-cd.2-a: 'Aan de katholieke Vlamingen!'; *De Vlaamsche Vlagge*, XVII, 1-2, 1891, pp. 1-7 (zie A. DEPREZ & M. CARLIER, *De Vlaamsche Vlagge 1875-1899*, 'Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften in de 19de eeuw', Gent, 1986, p. 32 en n. 108); GvK, XVI, 24, 26 maart 1891, 1-cd: 'Vlaamsch nieuws' (bisschoppelijk verbod?).
- ²¹ GvT, XLII, 30, 15 april 1891, 1-bcd: 'Gouwdag van 12 April te Thielt'; R. KERKHOF, 1977, p. 39 en n. 8; P. DESMYTERE, *De Gazette van Thielt 1850-1893. De ideologische ontwikkeling van een katholieke plattelandskrant*, on. lic. verh. KU Leuven, 1982, p. 196 en nn. 42, 43. - In *Ons Leven* (Leuven), 24 april 1891 vatte Vande Vyvere nog eens samen: 'De nieuwe richting'.
- ²² GvT, XLII, 50, 24 juni 1891, 1-bc: 'Leo XIII en St. Thomas'.
- ²³ GvT, XLII, 46, 10 juni 1891, 1-abc: 'Anti-Socialistische vergadering te Thielt'; Archief College Tielt, diocesane wedstrijd 1891. Wel is bekend dat de retoricaleerlingen Emiel Vliebergh (Veurne) en Cyriel Verschaeve (Roeselare) geen eerste prijs behaalden, zie J. SALSMANS, *Emiel Vliebergh*, Leuven, 1945, pp.29-30 en R. VANLANDSCHOOT, 1998, p. 19 en n. 34.
- ²⁴ *Collectio Epistolarum Pastoralium*, 1895, nr. 252, pp. 133-184. In de introducerende tekst zei Faict dat het ging om een 'merkwaardig stuk' ('ce remarquable document').
- ²⁵ GvT, XLII, 68, 26 augustus 1891, 2-c: 'Binnenlandsch Nieuws'; uitgebreid en op de voorpagina: GvK, XVI, 68, 3 september 1891, 1-a.
- ²⁶ GvK, XVI, 67, 30 augustus 1891, 1-c: 'Davidsfonds'.
- ²⁷ L. WILS, *Het Daensisme. Opstand van het Zuidvlaamse platteland*, Leuven, 1969, pp. 72-73; R. KERKHOF, 1977, p. 40; K. ROTSAERT, 1989, p. 79. Tot de Sprekersbond behoorden verder Juliaan Delbeke en de Roeselaarse Vriendschap, Robert Buyse en de Rumbeekse Vereenigde Vrienden. Zie GvK, XVII, 6, 21 januari 1892, 1-d; 8, 28 januari 1892, 1-cd; uit 11, 7 februari 1892, 1-d.2-a blijkt dat de Kortrijkse Gilde van Ambachten en Neeringen (De Gryse, Leroeye) een onderhands akkoord had met de Sprekersbond. Dat verklaart waarom retoricaleerling Fonteyne lid kon zijn. Deze Karel Fonteyne (Kortrijk) mag niet verward worden met Florimond Fonteyne (Tielt). Karel is oud-leerling van het Klein Seminarie Roeselare, betrokken bij de Westvlaamse Gilde van Amaat Vyncke en Zeger Maelfait, redactielid bij de *Vlaamsche Vlagge* tot 1876. Sinds 1880 leraar aan het Sint-Amanscollege te Kortrijk, eerst als titularis van de poësis, daarna van de retorica; zie L. GEVERS, *Bewogen jeugd. Vlaanderen 1830-1895*, Leuven, 1987, pp. 69, 77, 78, 130. Hij overleefde blijkbaar vlot de kleine inquisitie van november 1890, zie hoger bij aantekening 15. - De Sprekersbond hield in Kortrijk, 18 februari 1892, een meeting onder het motto: 'Leve de Christene Volkspartij', K. ROTSAERT, 1989, p. 115 en n. 47. Het Kortrijkse Davidsfonds, waarvan De Gryse en Fonteyne nu de invloedrijkste figuren waren, nodigde op 2 februari Juliaan Claerhout uit voor een voordracht over toponymie. Claerhout begon met een uitgebreide lof over het werk en de betekenis van De Gryse: GvK, XVII, 13, 14 februari 1892, 1-abc. J. PERSYN, *Juliaan Claerhout. Gemiste kans of menselijk tekort?*, Antwerpen, 1975, p. 69 en n. 32.
- ²⁸ *Thieltsche Broederband*, verslagboek, nr. 310 (copie Archief Heemkundige Kring Tielt). J. VANKEERSBILCK, 'De Thieltsche Broederband (1862-1940), "parel van katholiek werk"', *De Roede van Thielt*, XXVI, 1995, 4, pp. 150-204.
- ²⁹ GvT, XLIII, 12, 13 februari 1892. R. GOBYN, *Tielt na de grote crisis. Bijdrage tot de studie van transitie en stagnatie in Vlaanderen 1862-1914*, on. lic. verh. RU Gent, 1979, p. 206 en n. 5.
- ³⁰ GvT, XLIII, 16, 24 februari 1892, 1-bc (Nieuwpoort); 34, 27 april 1892, 1-cd (Diksmuide); GvK, XVIII, 33, 28 april 1892, 1-abcd (idem), ging dieper in op het referaat van Emiel Vliebergh en over de actie van Vlaamse jongeren in de dorpen. R. KERKHOF, 1977, p. 45.
- ³¹ GvT, XLIII, 43, 28 mei 1892, 1-abcd.2-ab (grote opmaak voor Beernaert); GvK, XVIII, 48, 19 juni 1892, 2-a; *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XVI, 25, 19 juni 1892, p. 291: 'Kiezingen van 14 juni'.
- ³² *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XVI, 25, 19 juni 1892, p. 300: 'Priesterbenedicties'; 26, 26 juni 1892, p. 312; *De Godsdienstige Week van Vlaanderen* (Gent), XXV, 9, 1 juli 1892, p. 72-a.
- ³³ *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XVI, 33, 14 augustus 1892, p. 392-393: 'Volledige uitslag diocesane prijskamp'.

- ³⁴ L. GEVERS, 'In het spoor van de vernederlandsing. Het Nederlands als vak- en voertaal in het katholiek, middelbaar onderwijs van het aartsbisdom Mechelen en het bisdom Brugge 1864-1893', in *De Grootte Stooringe*, Rumbeke, 1975, p. 225 en n. 156.
- ³⁵ K. ROTSAERT, 1989, p. 152 (facsimile van de brief op pp. 150-151). - De studiedagen gingen door van 20 tot 30 september 1892 en telden 580 cursisten, uit België, Nederland, Zwitserland, Oostenrijk. Belangrijke lesgevers waren Karl Bachem, Victor Cathrein, Franz Hitze, August Lehmkuhl, Heinrich Pesch, stuk voor stuk Europese grootheden op christelijk-sociaal gebied. W. SPAEL, *Das katholische Deutschland im 20. Jahrhundert*, Würzburg, 1964, p. 20. Voor een bredere context: de bijdragen van W. BECKER, 'Neue Entwicklungen im Verhältnis des deutschen Katholizismus zur Staat und Gesellschaft', en Chr. WEBER, 'Die pastorale Strategie in Deutschland dargestellt am Beispiel des Erzbistums Köln', in E. LAMBERTS, e.a., *Een kantelend tijdperk 1890-1910*, Leuven, 1992, resp. pp. 19-41 en 201-215. - *GvT*, XLIII, 79, 1 oktober 1892, 1-a: 'Staats-Overzicht' (Volksverein, Arbeiterwohl, Mönchengladbach, de 'praktisch-sozialen Kurs', Hitze...).
- ³⁶ *GvT*, XLIII, 85, 26 oktober 1892, 1-b: 'Gildefeest'; 96, 3 december 1892, 2-a: 'Binnenlandsch Nieuws'; 99, 14 december 1892, 1-bcd: 'Voordracht en Feest'.
- ³⁷ K. HULPIAU, 1986, p. 16. Op basis van J. de MÛELENAERE, 'Rond een jeugdgedicht van René De Clercq', *Biekorf*, LIX, 1958, 6, pp. 166-170. De biografische topics van René's collegejaren tussen oktober 1890 en oktober 1894 zijn onzeker.
- ³⁸ *Het Belfort*, VIII, 1893, 2, p. 176 ('Kroniek').
- ³⁹ R. KERKHOF, 1977, pp. 49-51. Du Catillon werd in *Vlaamsch en Vrij*, 18 mei 1893, door Lodewijk Opdebeek gehuldigd.
- ⁴⁰ *GvK*, XVIII, 45, 8 juni 1893, 1-d: 'Vlaamsche Belangen'; *GvT*, XLIV, 56, 15 juli 1893, 2-a; *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XVII, 29, 16 juli 1893, p. 342.
- ⁴¹ K. HULPIAU, 1986, p. 15, op basis van A. JACOB, 'Levensbericht' (van R. De Clercq), in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1936-1937*, Leiden, 1937, pp. 123-124; de autobiografische roman *Harmen Riels*, 1913, p. 17.
- ⁴² *GvT*, XLIV, 68, 26 augustus 1893, 2-a: 'In het Vlaamsch congres te Brugge'; *GvK*, XVIII, 67, 27 augustus 1893, i-b (idem), 72, 14 september 1893, 1-b (aankondiging congresbesluiten in boekvorm); *Het Belfort*, VIII, 1893, 10, p. 21: 'waar de katholieke vlamingen voor de eerste maal als onafhankelijke partij optraden', (Juliaan Claerhout); *De Vlaamsche Vlagge*, XIX, 4, december 1893, pp. 113-118: Hugo Verriest gaf een beknopte samenvatting van de besluiten. - J. DEDEURWAERDER, 2002, p. 28: R. Speleers. De oogarts gaf in mei 1937 zijn herinneringen aan de ontmoeting met De Smet, in *Volk en Staat*, 7 mei 1937, zie R. VANLANDSCHOOT, 1998, pp. 23-24 en n. 56.
- ⁴³ *Ons Vlaanderen*, 23 september 1893; 1 oktober 1893; 14 oktober 1893; R. KERKHOF, 1977, pp. 80-81; H. van VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk, 1982, p. 55.
- ⁴⁴ Voor de achtergrond zie L. WILS, 'Het Brussels dagblad "Het Vlaamsche Volk" 1894-1898', in J. ART & L. FRANCOIS, *Liber amicorum Romain Van Eenoo*, I, 1999, p. 507 e.v. - In de *Vlaamsche Vlagge*, XX, 3, augustus 1894, pp. 12-14 maakt Verriest onvertogen reclame voor *Het Vlaamsche Volk*. In dat nummer publiceerde ook de Brugse christen-democratische onderpastoor Gustaaf Lammerant.
- ⁴⁵ Voor de achtergrond, zie R. VANLANDSCHOOT, 'Cyriel Verschaeve en de Société Littéraire', 't *Halletorentje*, XXI, 1974, 1, pp. 23-40 op basis van het Verslagboek 1893-1906, Archief van het College Tielt.
- ⁴⁶ F.-J. VERDOODT, 1988, p. 252; IDEM, 'Bisschopsbenoemingen op het einde van de negentiende eeuw in België. Onderzoek naar de besluitvormingsprocessen in de Rooms-katholieke kerk', in J. ARTS & L. FRANCOIS, 1999, II, p. 976; R. BOUDENS, 'Petrus de Brabandere 1894-1895', in *Het bisdom Brugge (1559-1984)*, Brugge, 1984, pp. 373-374.
- ⁴⁷ *GvK*, XIX, 30, 19 april 1894, 2-a; 33, 29 april 1894, 1-cd; 35, 6 mei 1894, 1-abc.
- ⁴⁸ *Het Belfort*, IX, 1894, 4, pp. 304-309 (Daens); pp. 317-318: Willem de BAETS, *Een woord tot de christene arbeiders*, 1893 en L. du CATILLON, *De Christen Volkspartij in België*, 1894. Voor de achtergrond zie F.-J. VERDOODT, 'Christene Volkspartij', *NEVB*, I, 1998, pp. 725 en L. WILS, 'De Daensistische Volkspartij', *Kultuurleven*, LXI, 1994, 2, pp. 66-73.
- ⁴⁹ *GvT*, XLV, 37, 9 mei 1894, 1-ab (Delbeke); 46, 9 juni 1894, 1-bc (Oostrozebeke).
- ⁵⁰ *GvK*, XIX, 36, 10 mei 1894; 37, 13 mei 1894; 38, 17 mei 1894; 39, 20 mei 1894 - Een uitgebreide repliek van Du Catillon in 45, 10 juni 1894, 1-bcd.2-abcd.
- ⁵¹ *GvT*, XLV, 72, 5 september 1894, 1-ab: 'Kiesvergaëring te Thielt'; 73, 15 september 1894, 1-c: 'Mijnheer Beernaert naar Thielt', 77, 26 september 1894, 1-abcd.2-abcd (grote opmaak voor Beernaert).

- ⁵² GvT, XLV, 79, 6 oktober 1894, 2-6: 'Er is een lijst 2'.
- ⁵³ GvT, XLV, 82, 17 oktober 1894, 1-cd: 'Verkiezingsuitslagen'; 83, 2 oktober 1894, 1-cd: 'Provincieverkiezing'.
- ⁵⁴ Archief College Tielt, Société Littéraire, oktober 1894 (niet priedieser gedateerd). R. VANLANDSCHOOT, 1974, pp. 27-28 en n. 11.
- ⁵⁵ GvK, XIX, 94, 29 november 1894, 1-d; *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XVIII, 49, 2 december 1894, p. 588. J. PERSYN, 1975, p. 85.
- ⁵⁶ Mgr. P. de Brabandere aan deken E. de Gryse, 12 december 1894, 24 december 1894, 25 januari 1895, 9 februari 1895. F.-J. VERDOODT, 1988, p. 71 (het betreft hier briefconcepten uit het bisschoppelijk archief).
- ⁵⁷ *Ons Vlaanderen*, 3 februari 1895; GvK, XX, 11, 7 februari 1895, 1-c. R. KERKHOFS, 1977, p. 83; K. ROTSAERT, 1989, p. 118.
- ⁵⁸ GvT, XLVI, 18, 2 maart 1895, 1-d, overgenomen uit *De Maasbode* van 26 februari 1895.
- ⁵⁹ Mgr. P. de Brabandere aan deken E. Verraes, 12 maart 1895, F.-J. VERDOODT, 1988, p. 83; K. ROTSAERT, 1989, p. 140.
- ⁶⁰ Voor de opvolging De Brabandere: F.-J. VERDOODT, 1988, p. 184; L. WILS, 1999, II, pp. 505 e.v.; voor de benoeming Fonteyne: Archief Bisdom Brugge, Necrologium Fonteyne; K. ROTSAERT, 1989, p. 140.
- ⁶¹ Archief College Tielt, Société Littéraire, 13 januari 1895 (armoede); 7 juli 1895 (kerk).
- ⁶² Archief College Tielt, Société Littéraire, 18 februari 1895.
- ⁶³ Slechts in oktober 1896 kwamen in de poësisklas *Kerkhofblommen* officieel op het programma. Tot aan dat schooljaar stonden in het bisdom Brugge de *Gedichten* van L. L. de Bo, *Het Menschdom verlost en Vaderlandsche tafereelen* van L. de Koninck, en *De drie zustersteden* van K. L. Ledeganck voorgeschreven. Zie *Collectio Epistolarum Pastoralium*, XVI, 1900, op 5 september 1895, pp. 156-157.
- ⁶⁴ Archief College Tielt, Société Littéraire, 22 maart 1895 (voor Rodenbachs maidenspeech, zie R. VANLANDSCHOOT, *Albrecht Rodenbach. Biografie*, Tielt, 2002, pp. 229-230); *De Vlaamsche Vlagge*, XXI, 2, april 1895, naast een aanbod eerste gedichten van Cyriel Verschaeve. K. HULPIAU, 1986, p. 19.
- ⁶⁵ GvK, XX, 33, 28 april 1895, 1-abcd.2-a (in grote opmaak:) 'Redevoering van M. Woeste'; vervolg in 35, 1 mei 1895, 1-abcd.
- ⁶⁶ Voor deze te aangelegenheden zie: F.-J. VERDOODT, 1988, p. 88; IDEM, *De zaak Daens*, Leuven, 1993, p. 89 (Daens); *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XIX, 22, 16 mei 1895, p. 261: 'Gedenkwaardigheden. Gent'; J. de MAEYER, 1994, p. 278 en n. 134.
- ⁶⁷ GvT, XLVI, 39, 15 mei 1895, 1-bc: 'Eén'; ook GvK, XX, 38, 17 mei 1895, 2-a: 'Eendracht en verdeeldheid' onder de katholieken en in de partij; het nr. 39, 19 mei 1895, 1-bcd nam de tekst van Verraes helemaal over. - Ook het *Volksbelang*, 25 mei 1895 ('Katholieke Eendracht'): bracht lange citaten uit de artikels van Léonce du Catillon in *Ons Vlaanderen*, over de aanvallen tegen de Luikse priester Antoine Pottier (zie hieronder bij aantekening 68) en Adolf Daens: L. WILS, 1999, I, n. 23, p. 519. - de GvK, XX, 41, 26 mei 1895, 1-b: 'Onze Strijd', over de noodzakelijke eenheid binnen de partij.
- ⁶⁸ GvT, XLVI, 42, 25 mei 1895, 1-ab: 'De Vereeniging'. Dit is bij mijn weten de enige plaats waar in de context van het sociale vraagstuk de naam van Antoine Pottier (1849-1923) valt. Hij was een 'radicale inspirator van de Waalse christen-democratie', F.-J. VERDOODT, 1993, p. 19 (mooi portret van Pottier op p. 122). Zie ook E. GERARD, e.a., I, 1991, p. 73. Hoe Verraes Pottier op het spoor is gekomen is niet bekend. Misschien via Florimond Fonteyne?
- ⁶⁹ Het gedicht kreeg een ereplaats in de debuutbundel *Gedichten*, Kortrijk, 1896. K. HULPIAU, 1986, pp. 24-26 en vnl. n. 75.
- ⁷⁰ In de nadagen van bisschop Faict veroorloofde Waffelaert (toen vicaris-generaal) zich om in 1893-1894, tijdens een voordrachtenreeks in Brugge, in een lokaal van het Sint-Lodewijkscollege, over het sociale vraagstuk de encycliek *Rerum Novarum* zelfs niet te vernoemen, laat staan te behandelen: *Exposé sommaire des principes généraux de la science sociale*, Brugge, 1894 (*Imprimatur* van bisschop De Brabandere, 18 september 1894). R. VANLANDSCHOOT, 1998, p. 30 en n. 16.
- ⁷¹ F.-J. VERDOODT, 1993, p. 112.
- ⁷² AMVC, Letterenhuis, Antwerpen, dossier KK 218/H nr. 201-574. De notulen gaan van 5 augustus 1888 tot 4 augustus 1895. Ze zullen omstandig besproken worden in de biografie van Hugo Verriest. De perikelen rond deze benoeming vallen buiten het bestek van deze bijdrage. Over Gustave Kervyn de Lettenhove (1844-1934), sinds 1890 op het kasteel te Wakken, gemeenteraadslid in 1896, volgens K. DEGROOTE & D. HAERENS, 'Wakken en de familie Kervyn de Lettenhove', *De Roede van Tielt*, XIII, 1982, 4, pp. 162-172. Hier zijn de gemeenteraadsverkiezingen van 17 november 1895 bedoeld.

- ⁷³ GvT, XLVI, 54, 6 juli 1895, 1-ab: 'De nieuwe wereld...in België'.
- ⁷⁴ GvT, XLVI, 72, 7 september 1895, 2-d: 'Binnenlandsch nieuws. Collegie van Thielt'. Uit dit artikel kan men vernemen dat er 96 diocesane deelnemers waren en dat retoricaleraar Constant Huys een bijzonder lovend woord toegestuurd krijgt.
- ⁷⁵ Archief College Tielt, Société Littéraire, 27 oktober 1895.
- ⁷⁶ R.VANLANDSCHOOT, 1986, pp. 121-122. Het rapport in het Archief van het Bisdom Brugge dateert van 1 november 1895.
- ⁷⁷ GvT, XLVI, 83, 19 oktober 1895, 1-bc: 'Voor eene lijstje alleen'; 86, 30 oktober 1895, 1-bcd: 'Kiesverga  ring te Thielt'; in Kortrijk was men bekommerd over de arbeidersvertegenwoordiging: GvK, XX, 83, 24 oktober 1895, 2-ab; 84, 27 oktober 1895, 1-abcd (er werden 3 plaatsen aan de 'Gilde' toegezegd).
- ⁷⁸ GvT, XLVI, 90, 13 november 1895, 1-cd.2-a: 'Gemeente-Kiezing te Thielt'; R. VANLANDSCHOOT, 1986, p. 124 en n. 199.
- ⁷⁹ GvT, XLVI, 92, 20 november 1895, 1-b: 'Gemeente-Kiezing van Zondag 17 November. Thielt'. Over de uiterst conservatieve patroon De Volder, zie K. ROTSAERT, 'Sermoen van Mr. De Volder', *De Roede van Tielt*, XII, 1981, 1, pp. 7-13 (na de benoeming van Fonteyne, april 1895); IDEM, 1989, p. 141.
- ⁸⁰ Archief College Tielt, Société Littéraire, 24 november 1896, 19 januari 1896. K. HULPIAU, 1986, p. 21.
- ⁸¹ Het lange verhaal van het onderzoek van de Tieltse verkiezingsuitslag in GvT, XLVII, 3, 8 januari 1896, 2-d: 'Binnenlandsch Nieuws'; 8, 22 januari 1896, 2-a (idem); 16, 22 februari 1896, 1-c (idem); 18, 29 februari 1896, 1-abc (hoofdartikel); 19, 4 maart 1896, 2-b (bevestiging nieuwe uitslag), 22, 14 maart 1896, 1-abcd.2-a: 'Inhuldiging'. - K. ROTSAERT, 1989, p. 142 en n. 106 merkt op dat bij de beslissing van de Deputatie, de Tieltse d  put   Henri Loontjens aanwezig was.
- ⁸² GvT, XLVII, 21, 11 maart 1896, 1-c: 'Brusselsche Briefwisseling'.
- ⁸³ J. DEKIMPE, 1972, p. 123 en nn. 3, 4; F.-J. VERDOODT, 1988, p. 154 en n. 200.
- ⁸⁴ GvT, XLVII, 31, 15 april 1896, 1-bc: 'Gildefeest' (Lauwers); 35, 29 april 1896, 1-a (Du Catillon en Plancquaert). Het moet daarbij gezegd worden dat Lauwers in Roeselare volop bezig was met de organisatie van een gilde van ambachten en neringen. Hij wou dat model in Tielt overbrengen.
- ⁸⁵ GvT, XLVII, 36, 2 mei 1896, 1-bc (kiesgenootschap); 37, 6 mei 1896, 1-b: 'Brusselsche briefwisseling' (Beernaert).
- ⁸⁶ *Collectio Epistolarum...*, 1900, nr. 35 (19 mei 1896), pp. 278-286. Het eerste deel bestaat uit 9 losse punten met aanbevelingen en schikkingen. Daarna volgt een omstandige behandeling *quod "rem socialem" attinet* (wat het sociale vraagstuk aanbelangt). Onmiddellijk daarna gaat het over *de quibusdam operibus instituendis aut fovendis* (over de werken of organisaties die moeten worden opgericht (zoals bv. "gilden") of verder worden aangewakkerd (zoals godsdienstige genootschappen). - J. DEKIMPE, 1972, pp. 145, 146, 170, 172, 173.
- ⁸⁷ *Collectio Epistolarum...*, 1900, nr. 34, 20 mei 1896. Gepubliceerd voor de prosynodale rede. Het geeft de indruk dat de beslissing van de bisschop reeds voor de vergadering gevallen was. Het anti-Plancquaert-opzet werd in de historiografie sterk benadrukt: F. van CAMPENHOUT, 1986, p. 52 en n. 156; F.-J. VERDOODT, 1988, p. 154 en n. 200; K. ROTSAERT, 1989, p. 96; F.-J. VERDOODT, 1993, p. 146. - De publicatie in GvT, XLVII, 42, 27 mei 1896, 1-b: 'Bisschoppelijke waarschuwing' (op de eerste pagina); *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XX, 23, 31 mei 1896, p. 264. Zie ook *De Godsdienstige Week van Vlaanderen*, XXIX, 5, 29 mei 1896, pp. 34-35: 'Waarschuwing van Mgr. Waffelaert'.
- ⁸⁸ *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XX, 26, 21 juni 1896, p. 308. S. SCHOLL, 1953 heeft dit niet opgemerkt. Wel vermeldt deze auteur in n. 2, p. 212 een zekere Karel Verrraes als bestuurslid van de gilde van Menen (familielid van deken Verrraes). - *De Meenenaar*, 26 april en 20 juni 1896: de werking van Debonne: S. SCHOLL, 1953, p. 77 en n. 1; H. DEFOORT, *Het socialisme van August Debonne 1872-1963. Mijnheer Slunse*, Antwerpen, 1998, p. 31.
- ⁸⁹ GvT, XLVII, 41, 20 mei 1896, 1-ab: 'De aanstaande kiezing'; 43, 27 mei 1896, 1-ab (idem); 44, 30 mei 1896, 2-a: 'Binnenlandsch nieuws' (de christen-democratische pers); 48, 13 juni 1896, 1-c: 'Kiesnieuws'; 50, 17 juni 1896, 2-bc (Ardooie).
- ⁹⁰ GvT, XLVII, 51, 24 juni 1896, 1-ab; 53, 1 juli 1896, 1-abcd.2-abc: 'Feestelijke dag. Beernaert en Vander Brugghen in Thielt'.
- ⁹¹ Archief College Tielt, farde Diocesane Prijskampen, nr. 60. - *De Zondagbode van het Bisdom van Brugge*, XX, 34, 16 augustus 1896, pp. 400-401: 'Nieuwstijdingen. Diocesane wedstrijd'.
- ⁹² GvK, XXI, 53, 5 juli 1896: de christen-democraten hebben 'een aardig ontzag voor de geestelijke overheid!' (n.a.v. de reactie van Plancquaert op het *Monitum* van Waffelaert); J. PERSYN, 1975, p. 81 en n. 31. - GvT,

---

XLVII, 56, 8 juli 1896, 1-cd.2-a: 'Over den uitslag der kiezing': in West-Vlaanderen heeft de christen-democratie 'volop met den geneverduivel aangespannen' (Plancquaert en Debunne). - Over het *Handboek...*, zie R. KERKHOF, 1977, p. 78 en n. 2.

⁹³ K. HULPIAU, 1986, pp. 22-23 en n. 61. Over Theodoor Sevens (1848-1927), zie J.-P. LISSENS, *NEVB*, III, 1998, pp. 2738-2739. De vraag mag gesteld worden of Sevens geen rol heeft gespeeld in de Zuidvlaamse Sprekersbond.

⁹⁴ K. HULPIAU, 1986, p. 23.

